

Ehl-i Sünnet ile Şîa Fıkhdaki Küllî Kaidelerin Kavramsal Çerçevesinin Karşılaştırılması

Ünal Şahin

0000-0001-6741-4943

Artvin Çoruh Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Artvin, Türkiye

ror.org/02wcpmn42

unalsahin@artvin.edu.tr

Öz

Ehl-i sünnet ve Şîa fıkhdında yer alan küllî kaidelerin kavramsal çerçevesinin incelendiği bu çalışma, konuya dair ilk araştırmadır. Makalede her iki mezhepte küllî kaide olarak telakki edilen ilkeler arasındaki farkların ana hatlarıyla gösterilmesi hedeflenmektedir. Bununla beraber her bir kaidenin müstakil olarak çalışılması dahi mümkündür. Bu araştırmada, Ehl-i sünnet tarafından küllî kaideler için belirlenen özelliklerin, Şîa fıkhdında ne oranda dikkate alındığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Şîa fıkhdındaki küllî kaidelerde öne çıkan hususların neler olduğunun icmalen belirlenmesine gayret edilmiştir. İnceleme neticesinde, Şîa'nın inanç geleneğinde olduğu gibi mantikî önermeler olarak kabul edilen küllî kaideler bağlamında da Ehl-i sünnet fıkhı ile arasında birçok farklılık olduğu görülmüştür. Küllî kaidelerin fıkhdın bir alt disiplini olması, fûrû fıkhıta ise metodolojik ihtilafların bulunması doğaldır. Nitekim dört Sünnî mezhep bu kaideleri kendine özgü sistematiği içerisinde ele almış ve farklı hükümler beyan etmiştir. Öte yandan dört Sünnî mezhebin üzerinde ittifak ettiği onlarca küllî kaide de mevcuttur. Fakat Şîa'nın küllî kaideleri ideolojik kurgular ile farklı yorumladığı ve Ehl-i sünnet'ten çok farklı bir yaklaşım tarzı ortaya koyduğu görülmektedir. Konunun çok geniş olması nedeniyle araştırmada, son dönemde Şîa bilginlerce derlenen *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i-fikhiyye* isimli eser merkeze alınmıştır. Mezkûr çalışma ekseninde Şîa'nın diğer kavâid-i külliyye literatürüne de sıklıkla atıfta bulunulmuştur. Şîa'nın küllî kaideler konusunda bilhassa Ehl-i sünnet'in hadis ve fıkhdaki kaynaklarını görmezlikten geldiği açıktır. Şîa'nın teolojisinin ayrılmaz parçası olarak görülen masum imamlar teorisi, küllî kaidelerde de yoğun şekilde işletilmektedir. Ayrıca Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki keskin ayrım noktalarından olan sahabeye karşı tutum da Şîa'da objektif olmaktan oldukça uzaktır ve sahabeye karşı ideolojik yaklaşım sergilemektedirler.

Anahtar Kelimeler

İslam Hukuku; Ehl-i sünnet; Şîa; Küllî Kaide; Karşılaştırma

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada Ehl-i sünnet ve Şîa fikhındaki küllî kaidelerin kavramsal çerçevesi karşılaştırılmıştır.
- Ehl-i sünnet ile Şîa fikhındaki küllî kaidelerin birçok açıdan birbirinden ayrıldığı görülmüştür.
- Şîa'daki küllî kaidelerin ideolojik tasavvur üzerinden kaleme alındığı anlaşılmaktadır.
- Hukukun temel ilkeleri olan küllî kaideler, Şîa fikhında akide zeminine çekilmiş, fikhî olan prensiplerde teolojik ton öne çıkmıştır.
- Ehl-i sünnet ile karşılaştırıldığında Şîa'daki küllî kaidelerin genellikle bir konuya münhasır olduğu müşahede edilmektedir.

Atıf Bilgisi

Şahin, Ünal. "Ehl-i Sünnet ile Şîa Fikhındaki Küllî Kaidelerin Kavramsal Çerçevesinin Karşılaştırılması". *Eskiyeni* 53 (Haziran 2024), 715-746.

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	19 Aralık 2023
Kabul Tarihi	03 Haziran 2024
Yayın Tarihi	30 Haziran 2024
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin - intihal.net
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
S. Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

Comparison of the Conceptual Frameworks of Universal Rules in Ahl al-Sunnah and Shī'a Fiqh

Ünal Şahin

0000-0001-6741-4943

Artvin Çoruh University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Artvin, Türkiye

ror.org/02wcpmn42

unalsahin@artvin.edu.tr

Abstract

This study, which examines the conceptual framework of the universal rules in Ahl al-Sunnah and Shī'a fiqh, is the first review on the subject. This article aims to outline the differences between the principles that are considered as universal principles in both schools of thought. However, it is even possible to study each principle independently. In this context, it has been tried to show to what extent the characteristics of the universal principles determined by Ahl al-Sunnah are taken into consideration in Shī'a jurisprudence. In addition, an effort has been made to determine in general terms what are the prominent issues in the universal rules in Shī'a jurisprudence. As a result of the research, it has been determined that there are many differences between Shī'a and Ahl al-Sunnah jurisprudence in the context of universal principles, which are accepted as logical propositions, as well as in the tradition of belief. The fact that universal rules are a sub-discipline of fiqh and methodological differences can be found in fur ū' al-fiqh (substantive fiqh). As a matter of fact, the four Sunni sects have dealt with these principles within their own systematics and ruled accordingly. On the other hand, there are dozens of universal principles on which the four Sunnite sects agree. However, it is understood that Shī'a interprets the universal principles differently with ideological constructs and exhibits a very different approach from Ahl al-Sunnah. Due to the vastness of the subject, the study is centered on the work of *Durūs fi al-qawā'id al-fiqhiyya*, which was compiled by Shi'ite scholars in the recent period. In the context of the aforementioned work, other Shī'a qawā'id al-qulliyah have been frequently referred to. The characteristics of the Shia regarding the universal principles are discussed under six main headings in the article. It is clear that Shī'a ignores the hadith and fiqh sources of Ahl al-Sunnah regarding universal rules. The theory of innocent imams, which is seen as an integral part of Shī'a theology, is also extensively used in universal rules. In addition, the attitude towards the companions, which is one of the sharp differences between Ahl al-Sunnah and Shī'a, is far from being objective in Shī'a and they exhibit an ideological approach towards the Companions.

Keywords

Islamic Law; Ahl al-Sunnah; Shī'a; Universal Principle; Comparison

Highlights

- In this study, the conceptual framework of universal rules in Ahl al-Sunnah and Shia jurisprudence was compared.
- It has been understood that the universal rules of Ahl al-Sunnah and Shīʿa jurisprudence differ from each other in many aspects.
- It is understood that the universal rules in Shia were written based on ideological imagination.
- Universal rules, which are the basic principles of law, were drawn to the creedal basis in Shīʿa jurisprudence, and the theological tone came to the fore in fiqh principles.
- Compared to Ahl al-Sunnah, it is observed that the universal rules in Shīʿa are generally limited to one subject.

Citation

Şahin, Ünal. “Comparison of the Conceptual Frameworks of Universal Rules in Ahl al-Sunnah and Shīʿa Fiqh”. *Eskiyeni* 53 (June 2024), 715-746.

Article Information

<i>Date of submission</i>	19 December 2023
<i>Date of acceptance</i>	03 June 2024
<i>Date of publication</i>	30 June 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes – Turnitin - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>Funding</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Hicri ilk asırda siyasi bir hareket olarak ortaya çıkan Şîa,¹ süreç içerisinde farklı kollara ayrılmış, teolojik öğretilerinin yanı sıra müstakil fıkıh anlayışına sahip bir mezhebe dönüşmüştür.² Şîiliğin varoluşsal zeminini, felsefesini ve fikrî yapısını siyasi olaylar üzerine inşa ettiği dile getirilmiştir.³ Şîî hareketin tarihsel kökeni ile ilgili birçok iddia ileri sürülmüş ve bu varsayımlar temellendirilmeye çalışılmıştır. Bunlar içerisinde Şîiliğin, “Arap asıllı olduğu”, “Yahudi asıllı olduğu”, “Yahudi ve Hristiyan asıllı olduğu” ve “İran asıllı olduğu” gibi iddialar öne çıkmaktadır.⁴ Ayrıca Şîa'nın akide zemininde Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik, Zerdüştlük ve Maniheizm gibi inançlardan birçok öğe barındırdığı da vurgulanmaktadır.⁵ Şîa'daki farklı inançların sentezlemesini taşıyan belli başlı unsurlar süreç içerisinde seyretilse bile yine de bazı öğeler içerdikleri ve ilk dönemlerde olmayan birçok konunun kültürel etki sebebiyle itikadî ve amelî boyutta Şîa mezhebinde yer aldığı ileri sürülmüştür.⁶

Şîa'nın inanç sisteminin Ehl-i sünnet'ten farklı şekilde oluşturulması fikhî amelî boyutta da muhalif olmayı beraberinde getirmiştir. Akidenin asıl, fıkıhın fer' olması ve buna bağlı olarak fûrû fıkıhta ihtilafların meydana gelmesi ayrıca, fer'î hükümlerden tümevarımla ulaşılan kaidelerde de ister istemez farklılıkların oluşması, sürecin devamı olarak görülebilir. Öte yandan Ehl-i sünnet içerisinde gelişen ilmî canlılığın benzer şekilde Şîa'da da olduğunu gösterme çabasının, -hatta bunun bir zorunluluk olarak telakki edilmesinin-, Şîa fıkıhındaki küllî kaidelerin doğuşu ve gelişiminde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Bu çalışmada Şîa fıkıhında küllî kaide olarak kabul edilen ilkelerin Ehl-i sünnet içerisinde kabul gören kaideler ile ne oranda benzerlik gösterdiği ve bilhassa ayrıldığı

¹ Modern dönem akademik çalışmalarında Şîa ile ilgili farklı disiplinlerde birçok inceleme yapılmıştır. İslam Araştırmaları Merkezi'nin (İsam) veri tabanında Şîa ile ilgili Yüksek Lisans ve Doktora düzeyinde olmak üzere 190'a yakın çalışma kayıtlıdır. Yapılan akademik çalışmaların Kelam, Hadis ve İslam Mezhepler Tarihine dair daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. İslam Hukuku açısından ise Şîa'nın gerek fûrû-ı fıkıh gerekse usûl-i fıkıh anlayışının ele alınarak araştırıldığı, Caferîlik alanındaki tezlerin daha yoğunlukta olduğu müşahede edilmektedir. Ancak ilgili literatür incelendiğinde Şîa fıkıhındaki küllî kaideleri ele alan müstakil çalışma olmadığı gibi yapılan araştırmalarda da bu konuya temasta bulunulmamıştır. Şîa fıkıhındaki konuyla ilişkili görülen bazı çalışmalar için bk. Hayreddin Karaman, “Şîa'da Fıkıh Usulü ve Şer'î Deliller”, *Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu*, (1993), 319-355; Samire Hasanova, *Hicri V-VI. asır Câferî Usul Âlimlerine Göre Delil Anlayışı* (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999); Mustafa Hayta, *Klasik Dönem Şîî-İmâmî Fıkıh Usulü Anlayışı* (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014); Rıdvan Çekme, *Ca'ferî Fıkıh Usulünde Delillerin Teâruz ve Tercih Kâideleri* (Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022); Sefa Atik, *Sünniliğin İzinde Caferî Fıkıh Usulünde Akıl* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2018); Hüseyin Arı, *Bihbehâni Dönemi Ca'ferî Fıkıh Usulünde Akıl Delili* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023).

² Tâcüddîn eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993), 146-147.

³ Veysi Ünverdi, “İmâmîyye Şîası'nın İmâmet Teorisinin İtizalî ve Sünnî Eleştirisi”, *Usûl: İslam Araştırmaları* 32 (2019), 116; İlyas Üzümlü, “İsnâaşerîyye (Literatür)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/151.

⁴ Selim Gülverdi, “Şîiliğin Menşei Hakkında Nazariyeler”, *Sırat: GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* (2020), 64-73.

⁵ Mustafa Öz, “Şîa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/120.

⁶ Mustafa Öz, “Şîa (Değerlendirme)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/120-121; Musa Musevî, *eş-Şîa ve't-tashîh* (Kahire: ez-Zehra li'l-İlmi'l-Arabi, 1989), 107-139; Alim Yıldız (ed.), *Çeşitli Yönleriyle Kerbela : (Tarih Bilimleri) [Uluslararası Kerbela Sempozyumu (2010 : Sivas)]* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010), 506-509; Fatih Topaloğlu, “Şîa'nın İran Kültüründen Etkilendiği Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Milel ve Nihal*, 8/3 (2011), 34-42; Ethem Ruhi Fiğlalı, *İmamiyye Şîası : Caferîyye Mezhebi Doğuşu Gelişimi ve Görüşleri* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 229.

noktaların neler olduğunun gösterilmesine gayret edilmiştir. Bu yapılırken Şîa fıkhında kavâid-i külliyye alanında yazılan eserlerden temsil gücü yüksek olanlar seçilmiş ve ilgili kaideler onlar üzerinden karşılaştırılmıştır. Konunun bir makalenin kapasitesini çok aşan büyüklükte ve genişlikte olduğu belirtilmelidir. Binaenaleyh bu araştırmanın, konunun kavramsal çerçevesini göstermeye dair atılacak ilk adım olması ve sonraki çalışmalar için bir zemin oluşturması düşünülmektedir. Bu incelemede, Şîf bir komisyon tarafından hazırlanan *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye* eseri merkeze alınarak Şîa fıkhında yer alan küllî kaidelere işaret edilecek ve Ehl-i sünnet perspektifinden değerlendirmeye tâbi tutulacaktır. Bu eser her ne kadar İmâmiyye (İsnâaşeriyye) fıkhı özelinde ele alınmış olsa da mezkûr fırkanın Şîa ile özdeşleştiği, hatta zamanla “Şîa denilince akla gelen fırka”⁷ olduğu kaydedilmektedir. Şîf fırkalar içerisinde en fazla müntesibi bulunması,⁸ Şîa'yı temsil etmesi ve bu kaidelerin Şîa'nın İmamiye dışındaki fırkaları tarafından reddedildiğine dair bir bilginin bulunmaması⁹ gibi sebeplerden dolayı zikredilecek ilkelerin genel olarak Şîa fıkhında kabul gördüğü söylenebilir. Şîa'nın önemli diğer iki fırkasından kabul edilen Zeydiyye¹⁰ ve İsmâiliyye (ayrıca İsmâiliyye'nin alt kolları olan Nizâriyye ve Müsta'liyye'de de durum aynıdır) özelindeki çalışmalarda her iki grubun literatüründe küllî kaidelere dair herhangi bir eser zikredilmemesi konu bağlamında oldukça dikkat çekmektedir.¹¹

Bahsi geçen eser, son dönemde kaleme alınması, komisyon tarafından hazırlanması ve kendinden önceki literatüre sıklıkla atıfta bulunması sebebiyle tercih edilmiştir.¹² Ehl-i sünnet nazarında aksiyomatik (doğruluğu benimsenen) önermeler olarak kabul edilen küllî kaidelerin, Şîa fıkhında daha farklı olduğu görülecektir. Her iki mezhepte küllî kaidelerin temel farklarının neler olduğu ve hangi açılardan birbirinden ayrıldığına işaret edilmiştir. Diğer yandan Şîa fıkhında küllî kaidelerin ele alındığı birçok esere de atıfta bulunulmuş ve karşılaştırmalara gidilmiştir.

Makalede Ehl-i sünnet içerisindeki küllî kaidelerden maksat *Mecelle*'de vücut bulan kavâid-i külliyye, Ehl-i sünnet ile kastedilen ise dört Sünnî mezheptir. Mezkûr kaideler metodolojik farklar barındırmakla birlikte Ehl-i sünnet'in dört mezhebinde işletilmektedir. Son dönem fakihlerinden Zühaylî (öl. 1932-2015), eserinde dört sünnî mezhebin ittifak ettiği

⁷ İlyas Üzümlü, “Şîa (Doktrin)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/117.

⁸ David Pinault, “İmamî (Twelver)” *Encyclopedia of Islam and the Muslim World* (New York: Macmillan Reference, 2004), 624; Mustafa Öz, “İmâmiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/207; Hayta, *Klasik Dönem Şî-İmâmi Fıkıh Usulü Anlayışı*, 9.

⁹ Oluşturulan Şîf komisyonlarca küllî kaidelere dair usul fûrû konuları genişçe ele alınmış, bu eserlerde Şîa'nın diğer kollarında herhangi bir ihtilaf bulunduğu dile getirilmemiştir. Ayrıca Şîa'nın yazımsal faaliyetleri genellikle İmâmiyye Şîa'sı tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. *Kavâ'idü usulî'l-fıkh ala mezhebi'l-İmâmiyye* (İran: Merkezî tibaati ve'n-neşr li mecmâi'l-âlemî, 1427), 10-11, 19.

¹⁰ Zeydiyye'nin klasik dönem eserleri içerisinde kavâide dair bir esere yer verilmez. Ancak son dönemde konu özelinde çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Konu hakkındaki modern dönem çalışması için bk. Abdülazim Kasım İzzî, *el-Usûl ve'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye inde e'immeti'z-Zeydiyye* (yy.: Mektebetü'z-Zeydiyye, 1439).

¹¹ Fatih Yücel, “Zeydiyye (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/336-338; Mustafa Öz - Mustafa Muhammed eş-Şek'a, “İsmâiliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/132-133.

¹² Eser 2013 yılında bir komisyon tarafından kaleme alınmış, bu heyette kimlerin olduğu belirtilmemiş, fakat kitap hazırlanırken sıklıkla müracaat edilen Şîf kavâid kaynaklarına yer verilmiştir. bk. *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 12.

onlarca küllî kaideye ve örneklerine yer vermektedir.¹³ Söz konusu kaidelerin “objektif hukuk kuralları” olması bakımından tüm hukuk sistemlerinde uygulanabileceği ileri sürülmüş ve bu mevzu akademik çalışmalara konu edilerek araştırılmıştır.¹⁴ Nesnel olduğu belirtilen bu küllî kaidelerin,¹⁵ Şîa’da doktriner şekilde mülahaza edildiği görülmektedir.

1. Ehl-i sünnet Literatüründe Küllî Kaideler ve Genel Özellikleri

Günümüzde Ehl-i sünnet fıkıh mezhepleri arasında küllî kaide denildiğinde kastedilen şeyin, asırlardır birikim olarak gelen ve fıkıh mirasından damıtılarak önerme formunda düzenlenmiş ilkeler olduğu bilinmektedir. *Mecelle*’deki küllî kaidelerinin dört mezhep literatüründe sıklıkla yer aldığı görülmektedir. Ayrıca mezheplerdeki küllî kaide olarak telakki edilen ilkeler tarandığında aralarında büyük oranda yakınlık bulunduğu da gözlenmektedir. Binaenaleyh küllî kaidelerin tanımı, kapsamı ve hedeflerinin de birbirine çok yakın olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim konu özelinde yapılan çalışmalarda da bu duruma işaret edilmektedir.¹⁶

Ehl-i sünnette küllî kaidelerin asıllarının Kur’ân, sünnet, sahâbî ve tabiûn kavilleri ile müçtehit imamların beyanları olduğu belirtilmiş ve buna dair örnekler serdedilmiştir.¹⁷ Bu durum Şîi müelliflerce de dile getirilmiş ve küllî kaidelerin kaynaklarının beş tane olduğu belirtilmiştir. Buna rağmen Şîa’nın kavâid kaynaklarının hem sayı hem de metodolojik olarak farklıları barındırdığı vurgulanmış ve bu kaynaklar; “Kur’ân”, “Sünnet”, “Masum imamlardan rivayetler”, “Aklın hükmü”, “Masum imamların kavli üzerine açıklayıcı icma”, “Aklî sîret” ve “Şeriat koyan sîret” şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca zikri geçen asılların dışında başka kaynaklardan da küllî kaide elde edileceğine dair açık kapı bırakılmıştır.¹⁸ Görüldüğü gibi küllî kaidelerin temelini oluşturan kaynakların hiyerarşik yapısı ve istinbat yollarındaki ihtilaf Ehl-i sünnet ile Şîa fıkıhındaki küllî kaidelerin gerek elde edilme gerekse yöntem farklılığını açıkça göstermektedir.

Ehl-i sünnet’in küllî kaidelerinin gelişiminde, onlarca âlimin katkısı bulunmaktadır. Kavâid literatürünün gelişimi Ebû Tahir ed-Debbâs’ın (öl. 340/951[?]) belirlediği 17 küllî kaide ile başlamış; süreç içerisinde birçok prensip buna eklenmiş ve *Mecelle*’nin 99 küllî kaidesiyle zirveye ulaşmıştır.¹⁹ Ancak Şîa’daki kavâid literatüründe aksi bir gelişim süreci yaşandığı gözlemlenir. Şîa’nın kavâid-i külliyyeye dair ilk eserinde 330 küllî kaide, 100

¹³ Muhammed Mustafa ez-Zühaylî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye ve tatbikatuha fi'l-mezâhibi'l-erbaa* (Dimaşk: Darü'l-Fikr, 2006), 1/363-394. Zühaylî, ilgili kısımda mezheplerde ittifak edilen 28 maddeye ve bunların fîrû örneklerine yer vermektedir. Ancak biz burada on tanesine (53-54-55-56-57-58-59-60-61 ve 62'inci maddeler) işaret ettik.

¹⁴ İdris Cebeci, *Haneî ve Şâfi Fıkıhlarının İttifak Ettikleri Küllî Kâideler: Suyûtî ve İbn Nuceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir Adlı Eserleri Özelinde* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2019), 66-120.

¹⁵ Abdullah Demir, *Küllî Kaideler Ekolü ve Mecelle* (İstanbul: Katre Yayınları, 2008), 34; Mustafa Baktır, “Kaide”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/206.

¹⁶ Zühaylî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye ve tatbikatuha fi'l-mezâhibi'l-erbaa*, 2/767, 1131.

¹⁷ Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1986), 90 vd.

¹⁸ Abbas Ali ez-Zârîî es-Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhî'l-îmâmiyye* (Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1430), 1/19-20.

¹⁹ Siraceddin İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezair fi kavâ'idü'l-fikh* (Riyad: Darü İbni'l-Kayyim-Daru İbn Affan, 2010), 45; Zeynüddin İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 14; Küllî kaidelerin oluşumuna dair ayrıca bk. Abdurrahman Haçkalı - Tayip Nacar, “Hanefî Mezhebinde İstikrâ: Usûlün Teşekkülü ve Küllî Kâidelerin Tesis Bağlamında Bir Değerlendirme = The Induction in the Hanafi Sect: An Evaluation in the Context of the Formation of the Legal Theory and the Establishment of the General Legal Principles”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (2019), 1357-1358.

fevâid kaydedilmişken, son dönem eserlerinde bu kaidelerin 73, 64, 27 ve 22 tane olarak zikredildiği görülür. Bu durum Şîa fikhında belirlenen ilkelerin gelişim seyrinin Ehl-i sünnet'ten oldukça farklı olduğunu ve istikradan uzak bir şekilde ele alındığını gösteren önemli bir ayrıntıdır.

Ehl-i sünnet fikhında küllî kaide olarak belirlenen kurallarda birçok özelliğin bulunduğu dile getirilmektedir. Bu kapsamda küllî kaide olarak tespit edilen üst ilkelerin “Zımında birçok fūrû kaideyi barındırmaları”, “Ağlebî [ekseriyetle] olmaları”,²⁰ “İstisnalarının bulunması”,²¹ “Her kaidenin altında zâbit bulunması”,²² “Objektif hukuk kuralları niteliğinde olmaları”, “Soyut nitelikte olmaları”,²³ “Müsellemattan olmaları”²⁴ ve “Vecz ifade yapısına sahip olmaları”²⁵ gibi özellikler sıralanmıştır. Kızılkaya ise bunların yanı sıra küllî kaidelerin “Şümûl özellikli ve soyut olması”, “İstikrâ sonucu elde edilmesi” ve “Küllî olması” gibi hususları barındırması gerektiğini dile getirmiştir.²⁶ Ayrıca küllî kaidelerin doğası itibariyle “Kaziyye formunda olması” ancak bu kaziyyelerin (önerme) külliyye-i hamliyye-i mûcibe olmaları da şart koşulmuştur. Dolayısıyla kaziyyenin “cüz'iyeye”, “hamliyye-i salibe” ve “şartiyye-i külliyye” şeklinde olamayacağı beyan edilmiştir.²⁷

Yukarıda zikri geçen tüm bu vasıfları haiz olan küllî kaidelerin tespit edilmesi kolay değildir. Nitekim kavâid-i külliyyenin birçok fakihin katkısının bulunduğu bir süreçte ortaya çıktığına işaret edilmiştir.²⁸ Bu bağlamda küllî kaideler, neredeyse bir mezhebin bütün fıkıh müktesebatının taranmasından sonra ortaya konulmaktadır. Bu ilkelerin mezhepte yetkinlik kazanmış fakihler eliyle gerçekleştirilmiş olması da bunun ayrı bir kanıtıdır.

Ehl-i sünnet nazarında küllî kaideler, “ağlebî” olması hasebiyle, cüz'î bir delile dayanmaksızın “genel itibariyle” bunlarla doğrudan hüküm verilmeyeceği açıkça beyan edilmiştir.²⁹ Yukarıda zikri geçen özelliklerdeki eksiklerin yanı sıra, Şîa fikhında yer alan ve küllî kaide olarak kabul edilen önermelerin haddizatında birer fetva niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle her iki mezhep arasındaki küllî kaide anlayışında temel bir fark bulunduğunu ifade etmek gerekmektedir. Buna dair birçok örnek vermek mümkündür ancak burada birkaç tanesi ile yetinilecektir. Söz gelimi Şîa'da fetva niteliğindeki küllî kaidelere örnek olarak; “Müt'a nikahında vakit şarttır”,³⁰ “Namaz iade edilmez”,³¹ “Mirasın

²⁰ Şihabeddin el-Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir: şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), 1/51.

²¹ Ahmed ez-Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye* (Beyrut: Dârü'l-kalem, 1989), 34.

²² Muhammed Sıdkı el-Gazzî, *Mevsâatü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 1/29.

²³ Bundan maksat, kapsamına giren her bir olaya uygulanabilmesidir.

²⁴ Demir, *Küllî Kaideler Ekolü ve Mecelle*, 34, 68-70.

²⁵ Yakub b. Abdülvehhâb El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye* (Riyad: Dârü't-Tedmurîyye, 1998), 88.

²⁶ Necmettin Kızılkaya, *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 307-325.

²⁷ El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 85 vd. Mezkûr önermeler hakkında detaylı bilgi için bk. Esirüddin el-Ebherî, *İsagoci Tercümesi Mantık Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010), 27-35.

²⁸ Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 133-142; Gazzî, *Mevsâatü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/50; Baktır, “Kaide”, 24/207.

²⁹ Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, 1/37; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükâm fi şerhi Mecelleti'l-ahkâm* (Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1330), 1/23.

³⁰ Seyyid Ali Behbehânî, *el-Kavâ'idü'l-küllîyye* (İran: Mektebetü Dari'l-ilm, 1405), 446.

³¹ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye* (İran: Merkezü Nûn, 2013), 41, 67, 81.

sebebi üçtür”, “Öldürmeye teşebbüs etmeyen hiç kimseye kısas uygulanmaz” ve “Miktarı belli olmayan her cinayete erş gerekir” kaideleri zikredilebilir.³² Şîa’da kaide olarak telakki edilen bu ilkeler ile özellikle *Mecelle*’deki tümel prensipler karşılaştırıldığında birçok açıdan aralarında fark olduğu açıktır.

2. Şîa’daki Küllî Kaideler

2.1. Şîa’daki Küllî Kaidelere Genel Bir Bakış ve İlgili Literatür

İddia edildiği üzere birçok inancın etkisini barındıran ve siyasi saiklerle oluşan Şîa fıkıhının teşekkülü, Sünnî mezheplere göre oldukça geçtir. Zira Şîi fıkıhının oluşumunun “hicri üçüncü asrın başlarında” gerçekleştiği varsayılmakta³³ ve hicri V. asra kadar olan “Şîi fıkıh kitaplarının son derece sınırlı sayıda ve içerik açısından da yetersiz oldukları”³⁴ dile getirilmektedir. Bu durumun farkında olan Şîi bilginlerin, söz konusu yetersizliği Sünnî fıkıh sistematiğinin Şîi hukukuna entegre etmek suretiyle gidermeye çalıştığı da ileri sürülmektedir.³⁵ Bu sebeple Şîi gelenek içerisindeki otorite isimlerden biri olarak kabul edilen Ebû Ca’fer et-Tûsî (öl. 460/1067), bu açıklığı gidermeye çalışmıştır.³⁶ Tûsî’nin Şîa fıkıhında önemli yeri olan *Kitâbü’l-hilâf* ve *Kitâbü’l-mesbât* eserlerinin Sünnî fıkıh sistemi üzerinden modellendiğini ve Şîi düşüncenin “Sünnî hukuk mirasından çok büyük ölçüde yararlandığı” vurgulanmaktadır.³⁷ Şîa’nın usul-i fıkha dair kaleme alınan eserlerinin ise daha geç dönemde yazıldığı ve en erken eserin Şeyh Müfid’in (öl. 413/1022) *et-Tezkira bi usûli’l-fıkıh* isimli eseri olduğu kaydedilmektedir.³⁸ Bununla birlikte küllî kaideye dair kaleme alınan eserlerin çok daha sonraları telif edildiği görülmektedir. Nitekim Ahmed Zerka (1869-1938), kavâid literatüründe ilk adımın Hanefî mezhebi fakihleri tarafından atıldığını, bunu Şâfiî, Hanbelî ve Mâlikî fakihlerinin izlediğini, tarihsel olarak süreci en son Şîa’nın takip ettiğini söyler.³⁹ Yazılan eserlere bakıldığında, durum net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu husus, Şîa’nın kavâid literatüründe de ifade edilmektedir.⁴⁰

Şîa fıkıhında oluşan literatürün daha çok Şîa’ya mensup fırkalar eliyle gerçekleştirildiği nakledilmektedir.⁴¹ Şîa fıkıhında küllî kaidelere dair yazılan ilk eserin Şehîd-i Evvel olarak bilinen el-Âmilî’nin (öl. 786/1384) *el-Kavâ'id ve’l-fevâ'id* isimli eseri olduğu zikredilmektedir.⁴² Bu eserin, Ehl-i sünnet’in kaynaklarından istifadeyle hazırlandığı, Şîiler tarafından muteber kabul edildiği, medreselerinde ders kitabı olarak okutulduğu, el-Âmilî’nin talebesi Süyûrî (öl. 826/1423) tarafından da *Nazdü’l-kavâ'id* ismiyle tehzîb çalışması

³² Mikdâd b. Abdullah el-Hilli es-Süyûrî, *Nazdü’l-kavâ'id-i’l-fıkhiyye ala mezhebi’l-imâmiyye* (Kum: Ayetullahi’l-Uzma el-Mar’âşi, 1982), 446, 482, 485.

³³ Cemil Hakyemez, “Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (Ocak 2008), 21.

³⁴ Hakyemez, “Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, 30.

³⁵ Hakyemez, “Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, 30-31.

³⁶ Abdullah Kahraman, “Tûsî, Ebû Ca’fer (Fıkıh)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/435-436; Robert Gleave, “Tusi”, *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*, 700.

³⁷ Hossein Modarressi Tabataba’i, *An Introduction to Shi’i Law* (London: Ithaca Press, 1984), 44.

³⁸ Hüseyin Müderrisî (Hossein Modarressi), “Şîa Fıkıhında Akıl ve Gelenek -Genel Bir Bakış-”, çev. Necmeddin Güney, *Marife: Bilimsel Birlikim, Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008), 405.

³⁹ Zerkâ, *Şerhu’l-kavâ'id-i’l-fıkhiyye*, 41.

⁴⁰ Abbâs Kâşifü’l-Gitâ, *Müntehab min Kavâ'id-i’l-fıkhiyye* (Necef: Müessesetü Kâşifü’l-Gitâ, 2013), 14.

⁴¹ Öz, “Şîa”, 39/121.

⁴² *Dürûsun fi’l-kavâ'id-i’l-fıkhiyye*, 38.

yapıldığı ve daha sistemli hale getirildiği ifade edilmektedir.⁴³ Dikkat edilecek olursa Sünnî mezhepler küllî kaidelere dair en önemli eserlerini verdiği dönemde Şîa fikhındaki kavâid çalışmalarının, Ehl-i sünnet'in eserlerinden büyük oranda etkilendiğini ve söz konusu kitapların Ehl-i sünnet'in kavâid eserlerine nazaran daha iptidai kaldığını söylemek mümkündür. Her ne kadar Ehl-i sünnet'ten derinden etkilenme söz konusu olsa da (aşağıda görüleceği üzere) Şîi bilginlerin küllî kaidelerde benzerlik arz edecek hususlardan olabildiğince sakındığı anlaşılmaktadır. Şîa'nın küllî kaideleri incelendiğinde nas olarak kullanılanlar dışında gerek lafız gerekse içerik olarak Ehl-i sünnetten farklı şekilde ele alındığı hemen göze çarpmaktadır.

Şîa'da el-Âmilî'nin eserinden sonra küllî kaidelere dair eserler kaleme alınmaya devam etmiştir. Çalışmaların bazıları ferdî çabalarla hazırlanırken, bazıları ise Şîi komisyonlarca oluşturulmuştur. Bunlardan bazısına konu özelinde yapılan çalışmalarda işaret edilmiştir.⁴⁴ Şîi fikhında küllî kaidelerle ilgili yazılan Sebzevârî'nin (öl. 1090/1679) *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, Ahmed eş-Şebber'in (öl. 1827), *el-Usûlü'l-asliyye ve'l-kavâ'idü's-şer'iyeye*, el-Merâğî'nin (öl. 1857), Kâşifü'l-Gitâ'nın (öl. 1953) *Tahrîrû'l-mecelle*, Mirza Bâkır'ın (öl. 1974), *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, Bihbehânî'nin (öl. 1975) *el-Kavâ'idü'l-külliyeye*, el-Anâvîn *fi'l-kavâ'idü'l-usûliyye ve'l-fikhiyye*, Bocnûrdî'nin (öl. 1975), *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, Muhammed Takî'nin (öl. 1999) *Kavâ'idü'l-fakîh*, Muhammed Şîrâzî'nin (öl. 2002) *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, el-Mustafavî'nin (öl. 2005) *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* eseri bu alanda öne çıkan çalışmalardandır.

Zikri geçen eserler içerisinde en hacimli olan çalışma Bocnûrdî'nin eseridir. 7 ciltlik eserde toplam 73 kaideye yer verilmektedir. Ancak bu rakam Şîa'nın kavâide dair yazılan eserlerinde standart bir nitelik taşımaz. Mezkûr sayı küllî kaidelerle ilgili eserlerde farklılık göstermektedir. Örneğin *el-Kavâ'idü'l-külliyeye*'de 72, *Kavâ'idü'l-fakîh*'te 64, *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*'de 27, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*'de 24, *el-Müntehab mine'l-kavâ'idü'l-fikhiyye* isimli eserde ise 9 kaideye yer verilmektedir.

Şîa'nın kavâid eserlerinde küllî kaide olarak aktarılan ifadelerin pek çoğu aynı olmakla birlikte, birçok kaide de farklılık bulunmaktadır. Ayrıca bazı eserlerde zikredilen ifadelerin küllî kaideler için öngörülen veciz yapıdan uzak olması, kazıyye formunda olmaması, istikra keyfiyetinin bulunmaması ve soru formunda verilmesi Şîa'daki küllî kaidelerde göze çarpmaktadır.⁴⁵ Şîi düşüncenin kendisini Ehl-i sünnet karşısında konumlandırması, tepkisel zemin üzerine inşa edilmesi, oluşan literatürün daha çok kendi fikirlerine geçerlilik kazandırmaya hizmet edecek şekilde oluşturulması gibi hususlar Şîa'nın tüm eserlerinde belli miktarda mevcuttur. Şîa'nın küllî kaidelere dair eserlerinde de bu durum büyük oranda geçerlidir.

Şîa'daki kavâid eserlerinin belli sebeplere binaen kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Nitekim el-Âmilî'nin (öl. 786/1384) küllî kaideler ile ilgili çalışması, bütün bir fikhî küllî kaide formuna sokma çabası olarak yorumlanabilir. Şarih Süyûrî (öl. 826/1423) ise buna dair herhangi bir şey belirtmez. Şîa'nın fikhî geleneğinde bu durumun yani kanonik hale getirme

⁴³ Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şehîd-i Evvel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/439.

⁴⁴ Ahmet Yaman, "Bir Kavram Olarak 'Fikhî Kâideleri' ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri", *Marife: Bilimsel Birikim, Dini Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2001), 73; Baktır, "Kaide", 24/209.

⁴⁵ Bu hususta özellikle Bihbehânî'nin eserinin öne çıktığını söylemek mümkündür. bk. Behbehânî, *el-Kavâ'idü'l-külliyeye*, 145, 212, 256, 267, 456, 459, 469.

çabasının benzerini usul-i fikh çalışmalarında da görmek mümkündür. Söz konusu çalışma *Kavâ'idü usûli'l-fikh ala mezhebi'l-İmâmiyye* ismiyle Şîi bir komisyon tarafından kaleme alınmıştır.⁴⁶ Geç dönem olmakla birlikte aynı tavrı, Sebzevârî de *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* adlı çalışmasında yapmaya çalıştığı görülür. Sebzevârî, eserinde fıkıhtaki ele alınan konuların hepsini o bapla ilgili ilkeler şeklinde başlık açmakta ve Şîa fıkıhındaki prensipleri ele almaktadır.⁴⁷

Ehl-i sünnet'in küllî kaidelerinde olduğu gibi Şîa'nın belirlediği bazı kaidelerde de tedahül söz konusudur. Bundan dolayı Şîi bilginlerce kaideler arasındaki farklar dile getirilmektedir. Örneğin “Ferağ” ve “Sihhat” kaidelerinin birbirine ne kadar yakın olduğuna işaret edilmekte, aralarındaki farklara ve benzerliklere dikkat çekilmektedir.⁴⁸ Ehl-i sünnet ve Şîa'nın küllî kaidelere dair taksimatının çok büyük oranda farklılık barındırmaktadır.

Ehl-i sünnet nazarında küllî kaidelerin hepsinin aynı derecede olmadığı ifade edilmiş, bazıları “ümmühât” kabilinden görülmüş ve bunlar birçok kaidenin kendisine rücu ettiği üst tümel ilkeler olarak telakki edilmiştir.⁴⁹ Ayrıca konu özelindeki çalışmalarda bu küllî ilkeler, “el-Kavâ'idü'l-esasiyye” ve “el-Kavâ'idü'l-müteferria”⁵⁰ ayrıca “kavâ'id-i kübrâ”, “kavâ'id-i suğra” ve “Her bir mezhebe özgü kavâ'id” şeklinde taksim edilmiştir.⁵¹ Bahsi geçen kaidelerin mezhebin erken dönem fakihleri tarafından tespit edildiği belirtilmektedir. Çağdaş dönem araştırmacıları da bu beş aslî ilkeyi (ümmühât) merkeze alarak bunlar üzerinden taksimat yapmış ve sözü edilen beş kaideyi “kavâ'id-i kübrâ” olarak nitelendirmişlerdir.⁵² Diğerlerini ise “kavâ'id-i kübrânın dışındakiler” şeklinde taksim etmişler, bunları ise “Altına Küllî Kaide Dahil Olabilenler” ve “Kapsamına Küllî Kaide Dahil Olmayanlar” olmak üzere ikiye ayırmışlardır.⁵³

Küllî kaideler için Ehl-i sünnet nezdine dile getirilen bu taksimin Şîa'da oldukça farklı şekilde ele alındığı görülür. Söz gelimi Şîi bilginler, küllî kaideleri temelde “Bütün konuları kapsayan” ve “Bir tek konuya özgü olan” şeklinde ikiye ayırmakta, bunları ise farklı açılardan sekiz kısma taksim etmektedirler.⁵⁴ Şîa fıkıhında zikredilen kısımları aşağıdaki tablo ile göstermek mümkündür.

⁴⁶ *Kavâ'idü usûli'l-fikh ala mezhebi'l-İmâmiyye*.

⁴⁷ Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhi'l-İmâmiyye*, 1/38-44.

⁴⁸ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 116.

⁴⁹ Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 81.

⁵⁰ Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 43.

⁵¹ Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 76.

⁵² Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 38; El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 155. Bahsi geçen kaidelerin Şâfi mezhebinde de “ümmühât” kabilinden görüldüğü belirtilmektedir. bk. Muhammed Zühaylî, *en-Nazariyyâtü'l-fikhiyye* (Dimaşk-Beyrut: Darü'l-Kalem-ed-Darü's-Şamiyye, 1993), 217.

⁵³ El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 471.

⁵⁴ Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhi'l-İmâmiyye*, 1/31-34.

Şîa'nın bu taksimatının birçok açıdan eleştiriye açık olduğu belirtilmelidir. Zira küllî kaidelerin tek bir bap veya konuyla sınırlı olması temel amaç ile uyuşmamaktadır. Çünkü küllî kaidelerin temel hedeflerinden birisi de dağınık olan fūrû fikhî kazıyye formunda bir araya toplamaktır.⁵⁵ Ayrıca Ehl-i sünnet indinde “taabbudî”⁵⁶ olan prensip dile getirilmemiştir. Çünkü tabbudî olan konularda içtihat ameliyesi yer almazken, küllî kaideler ise fıkhîdeki fikhî çabanın bir neticesidir. Bu ilkeler hukukun temel prensipleri arasında görülmekte ve itikadî bir içerik taşımaktan oldukça uzak bulunmaktadır. Nitekim *Mecelle*'de yer alan küllî kaidelerde de bu durum açıkça görülmektedir. Bu ve diğer hususlar üçüncü başlık altında ele alındığı için burada fazlaca detaya girilmemiştir.

Ehl-i sünnet fikhında yer alan kavâidin de farklı açılardan bakılarak birçok şekilde tasnif edilmesinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. Hatta günümüzde *Mecelle* üzerine sosyolojik analizde bulunan bazı çalışmalarda, *Mecelle* maddelerinin “Metodolojik”, “Epistemolojik”, “Pragmatik” ve “Ontolojik” olarak taksim edildiği de görülmektedir.⁵⁷

Şîa'nın küllî kaideye dair eserlerindeki örgünün usulî zeminin de ihmal edilmediği, kaidelerin usulî fikhla ilişkilendirildiği ve usul ıstılahlarının olabildiğince kullanıldığı göze çarpar.⁵⁸ Ayrıca

⁵⁵ Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 35-36; Zühaylî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye ve tatbikatuhâ fi'l-mezâhibi'l-erbaa*, 1/23; Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 327.

⁵⁶ Şîi bilginlerden Sebzevârî, bir ilkenin tabbudî kaide olması için Kitap, Sünnet ve icmâdan taabbudî olduğunu ispatlayan bir delilin olması gerektiğini ifade eder. Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhî'l-İmâmiyye*, 1/31.

⁵⁷ Kadir Canatan, *Mecelle (100 İlke) Felsefi ve Sosyolojik Bir Yorum* (İstanbul: Mana Yayınları, 2021), 141-176.

⁵⁸ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 106, 119, 129.

Bununla beraber Şî'a'da "Fırâş" kaidesinde olduğu gibi kullanılan bazı naslar aynı şekilde Ehl-i sünnet kaynaklarında da zikredilmektedir.⁶⁴

Aşağıda görüleceği üzere Ehl-i sünnet ile karşılaştırıldığında Şî'a'da küllî kaide olarak tespit edilen şeylerde birçok hususun eksik kaldığı belirtilmelidir. Bilhassa Ehl-i sünnet kavâidine nazaran, Şî'a'daki küllî kaidelerde fikhî bağlantının yüzeysel kaldığı, istikraî derinlikten oldukça uzak olduğu ve kavâid için kabul gören şartları haiz olmadığı rahatlıkla görülecektir. Burada Ehl-i sünnet fakihleri tarafından gözetilen kuralların Şî'a bilginleri tarafından niçin dikkate almaları gerektiği sorusu gündeme gelebilir. Ancak küllî kaidelerin mantıkî ilkeler olması, yargı bildiren kaziyyelerden oluşması ve genel itibarıyla önermeler mantığı içerisinde ele alınması gibi etkenler, zikrolunan muhtemel soruyu ortadan kaldıracak niteliktedir.

Şî'a'nın küllî kaideler literatürüne bakıldığında ilk dönemde kaleme alınan eserlerde olmayan nakillerin sonraki dönemde yazılan eserlerde yer alması ise oldukça dikkat çekmektedir. Kur'a kaidelerini bu duruma örnek olarak zikretmek mümkündür. Şî'a'nın küllî kaidelere dair hazırlanan son dönem eserlerindeki bilgi ve nakillerin ilk dönem çalışmalarında (kur'a kaidesi özelinde) yer almamaktadır.⁶⁵ Bilhassa Hz. Ali'den bir rivayet olsaydı bunun ilk dönem eserlerinde nakledilmesi gerekirdi. Zira Şî'a'da Hz. Ali'nin otoritesi ve onun sözünün tartışmasız kabulü bilinen bir gerçektir. Ancak son dönem eserlerdeki mevcut rivayetin ilk dönem kitaplarında yer almaması birçok soru ve probleme kapı aralamaktadır.⁶⁶

2.2. Şî'a Fıkında Kullanılan Küllî Kaideler

Ehl-i sünnet fıkhında küllî kaidelerin gelişim seyri geçirdiği bilinmektedir. Bu süreçler farklı tasnifler yapılmak suretiyle ilgili eserlerde zikredilmektedir.⁶⁷ Tarihsel süreçte nüve halinde yer alan küllî kaidelerin son aşamada Ehl-i sünnet'in kavâid literatüründe hemen hemen aynı şekilde zikredildiği görülmektedir. Naslardan birebir alınan küllî kaideler dışında birçok prensipte de benzerlik bulunmaktadır. Söz gelimi "Şek ile yakîn zail olmaz", "Kelamda asıl olan hakikattir" ve "Kim vaktinden önce bir şeyi isti'câl eylerse mahrumiyetle mu'âteb olur" kaideleri bunun misalleri arasındadır. Bu ilkeler, küllî kaidelere dair yazılan kitaplar içerisinde⁶⁸ tarihsel olarak evvela İbn Müllakkın'ın (öl. 804/1401) eserinde yer aldığı,⁶⁹ Suyûtî'nin (öl. 911/1505) çalışmasında aktardığı,⁷⁰ İbn Nüceym'in (öl. 970/1563) de bu kaideleri kaydettiği görülmektedir.⁷¹ Mezkûr kuralların Ehl-i sünnet'in kanonik metni *Mecelle*'de birebir vücut bulduğu bilinmektedir.⁷²

⁶⁴ *Dürûsun fi'l-kavâ'idil-fikhîyye*, 290; Ehl-i sünnet kaynakları için bk. Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012), 8/107; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/315; Kâsânî, *Bedâ'î'ü's-sanâ'î'*, 2/269; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 2/255; Aynî, *el-Binâye*, 5/34.

⁶⁵ Süyûtî, *Nazdü'l-kavâ'idil-fikhîyye ala mezhebi'imâmîyye*, 532-537.

⁶⁶ *Kâşifü'l-Gitâ, Müntehab min Kavâ'idil-fikhîyye*, 71-78.

⁶⁷ El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idil-fikhîyye*, 123; Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhîyye*, 87-159.

⁶⁸ Zikri geçen ilkeler dağınık şekilde erken dönem fûrû kitaplarımızda yer aldığı izahahtan varestedir. Bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 1/121, 7/67, 30/48.

⁶⁹ İlgili maddeler için sırayla bk. İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezair fi kavâ'idil-fikh*, 1/40, 1/29, 2/131.

⁷⁰ İlgili maddeler için sırayla bk. Celaleddin es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1984), 63, 152.

⁷¹ İlgili maddeler için sırayla bk. İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, 47, 59, 132.

⁷² *Mecelle* Madde. 4, 12, 99.

Ehl-i sünnet fıkhında olduğu gibi Şîa fıkhında da kaide ile zâbit, nazariye, usûlî ilke arasındaki farklara temasta bulunulur. Bahsi geçen kavramlar arasındaki farklar genellikle Ehl-i sünnet kaynaklarından istifade edilerek hazırlandığı ve belli oranda örtüştüğü de görülür.⁷³ Şîa'nın kavâid eserlerinde zâbit niteliğinde olan ilkeler de küllî kaide olarak takdim edilir. Aşağıda zikredilecek kaidelerde de bu durum söz konusudur. Ayrıca bu ilkelerin kaziyeye formunda verilmemesi, hadd-i ekber ile istidlale gidilmemesi, kaidelerin belli bir mevzuya münhasır olması ve birçok eserde zâbitlara yer verilmemesi gibi hususlar Şîa'daki küllî kaidelerde öne çıkmaktadır.

Ehl-i sünnet'in kavâid literatüründe tümel ilkeler genellikle kaide, zâbit ve fâide olarak ele alınırken, Şîa'da konuların daha farklı şekilde tasavvur olunduğu anlaşılmaktadır.⁷⁴ Bu çalışmada merkeze alınan eserdeki küllî kaideler ile diğer kavâid-i külliyye kitapları karşılaştırıldığında gerek sayı gerekse içerik bakımından oldukça farklı oldukları göze çarpmaktadır.⁷⁵ Her ne kadar iki çalışma Şîa'nın fikhî kaidelerini konu edinse bile, birçok farklılığın varlığı konu hakkındaki telakkilerin de farklı olduğunu düşündürmektedir. Söz gelimi Şîa'nın ilk kavâid kitaplarından kabul edilen *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'id* isimli eserde 330 küllî kaide ve zâbitin yanı sıra 100 fevâide,⁷⁶ bizim esas aldığımız çalışmada 26 küllî kaideye, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* isimli eserde ise 30 küllî kaideye yer verilmiştir. El-Bâ Hüseyin (öl. 2022), belli bir metodolojisi olmaması sebebiyle Şîa'nın ilk kavâid müellifi el-Âmilî'yi eleştirmekle birlikte, kitapta farklı baplardaki küllî kaideleri cem etmedeki başarısına da temas etmektedir.⁷⁷

Şîa fıkhındaki küllî kaideleri genel hatlarıyla görmesi, okuyucuya kolaylık olması ve *Mecelle*'deki küllî kaidelerle karşılaştırma yapabilmesi adına Şîi kaynaklarda ilke olarak kullanılan prensiplerin verilmesi uygun görülmüştür. Yukarıda da belirtildiği üzere kavâid kapsamında yazılan Şîi eserlerde aşağıdaki kaidelerden birçoğu yer almakla birlikte pek çok farklı prensip de bulunmaktadır. Şîa'nın kavâide dair son dönem eserlerinde yer alan ve çalışmada da merkeze alınan eserdeki küllî kaideler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır:

- 1- el-Ferâğ ve't-tecâvüz
- 2- La tu'âdu es-salâtü
- 3- Nefyü'l-harac
- 4- Sûku'l-müslimîn
- 5- Küllü akdin yudmanü bi sahîhi yudmanü bi fâsidihi
- 6- Tahâret
- 7- La zarara ve la zırâr
- 8- Asâletü's-sıhhat
- 9- el-Yed emâratü'l-milk

⁷³ Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/27-28; Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/20-26; *Kavâ'idü usûlî'l-fikh ala mezhebi'l-İmâmiyye*, 11-14; Kâşifü'l-Gitâ, *Müntehab min Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 20-24; *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 16-20.

⁷⁴ Tâcuddîn Abdulvehhâb es-Subkî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991), 1/427, 2/141; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990), 72, 80, 260, 239; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 43, 288, 308.

⁷⁵ Bu durum hemen her kaidede mevcuttur. Daha dar çerçevede görülmesi için "İhbârü zî'l-yed" kaidesi tercih edilmiştir. Karşılaştırma için bk. Bocnûrdî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/279-318; *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 161-168; Kâşifü'l-Gitâ, *Müntehab min Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 65-70.

⁷⁶ El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 138; Çavuşoğlu, "Şehîd-i Evvel", 38/439.

⁷⁷ El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 138.

- 10- el-İ'timân
- 11- Ale'l-yed mâ ahazet hatta tüeddiyehu
- 12- et-Tesbîb
- 13- İhbâru zi'l-yed
- 14- el-İlzâm
- 15- Nefyü's-sebîl
- 16- el-İştirâk fi't-teklîf
- 17- el-İkrâr
- 18- el-Kur'a
- 19- el-İslâm yecubbü mâ kablehu
- 20- es-Saltanat
- 21- el-Ğurûr
- 22- el-Mülâzeme beyne hükmi'l-akl ve hükmi'ş-şer'
- 23- el-İtlaf
- 24- el-Memnû'ş-şer'î ke'l-mümteni'l-aklî
- 25- el-Müslimûn inde şurûtihim
- 26- el-Firâş
- 27- el-Meysûr la yütrakü bi'l-ma'sûr

3. Şîf Kaynaklarda Yer Alan Küllî Kaidelerin Özellikleri

Şîf gelenekte kabul gören küllî kaidelerin, kendi metodolojik yaklaşımları içerisinde anlamlı bir yapı ve sistemsel bir örgü içerisinde olduğunu varsaymak gerekmektedir. Çünkü küllî kaidelerin mezhep müktesebatından süzülerek elde edilen önermeler olduğu bilinmektedir. Nitekim Ehl-i sünnet'in kavâidinde bu durum oldukça açıktır. Ehl-i sünnet fakihlerinin küllî kaideler için belirlediği bir takım karakteristik özellikleri mevcuttur. Ancak Ehl-i sünnet'in küllî kaideler için belirlediği ve işlettiği mekanizmanın Şîf gelenek içerisinde ne kadar işletildiği merak konusudur. İnanç, fıkıh, yorum ve tasavvurda birçok ihtilaf olması, doğal olarak küllî kaidelerde de ayrılık olmasını gerektirmektedir. Ancak küllî kaidelerin mantıkî kaziyyeler olması söz konusu ihtilafı en aza indirgeyecek önemli bir faktördür. Fakat bunun ne oranda gerçekleştirildiği hususu genel hatlarıyla bu bölümde ele alınacaktır. Ehl-i sünnet ile Şîa kavâidi karşılaştırıldığında Ehl-i sünnet'te yer almayıp Şîa'nın küllî kaidelerinde şu vasıfların öne çıktığını söylemek mümkündür.

3.1. Sadece Bir Konuya Özel Olması

Ehl-i sünnet fıkıh kaynaklarında küllî kaideler için belirlenen en önemli özelliklerden ilki, kapsamına giren cüz'iyâtın ekserisine şamil olmasıdır.⁷⁸ Yani kaide, kapsamı dahilinde fûrû fıkıhtan birçok meseleyi barındırmalıdır. Küllî kaide için yapılan tariflerde de bu nitelik özellikle vurgulanmaktadır.⁷⁹ Bilhassa Ehl-i sünnet kaynaklarında yer alan ve "ümmühât" denilen kaidelerin kapsamına onlarca fer'î meselenin girdiği fakihlerimiz tarafından açıkça beyan edilmiştir.⁸⁰

İstikra sonucunda elde edilen küllî kaideler için belirlenen niteliklerin Şîa'da kavâid olarak tespit edilen ifadelerde yer almadığını söylemek mümkündür. Zira küllî kaideler için

⁷⁸ Hamevî, *Gamzu uyûni'l-besâir*, 1/51.

⁷⁹ Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1983), 171; Ebü'l-Bekâ el-Kefevî, *Külliyâtü Ebî'l-Bekâ* (Müessesetü'r-Risâle, ts.), 1/122.

⁸⁰ Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 81.

öngörülen şümul özelliği bulunması, altına birçok fûrû fıkihtan örnek girmesi, istisnalarının olması⁸¹ ve zâbit içermesi gibi hususların Şîa'daki küllî kaide olarak öngörülen ifadelerde bulunmadığı anlaşılmaktadır. Şîa'nın küllî kaidelerinde bazı kaidelerde istisnalara işaret edilirken, bazılarında ise kapsamının genişletilmesi gündeme getirilmektedir.⁸² Kimi ilkelerde ise kaidenin hangi konularla sınırlı olduğu şîi bilginlerce de belirtilmiştir.⁸³

Şîa'nın kavâid eserlerine bakıldığında kaide olarak sunulan ifadelerin yukarıda bahsi geçen özelliklerin büyük çoğunluğunu barındırmadığı ve yukarıda verilen 2, 4, 6 ve 26 numaralı kaidelerde olduğu gibi sadece bir konuya münhasır olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim konu özelinde kaleme alınan eserlerin bazısında da bu durum açıkça ifade edilir ve fıkihtaki her bir bapta küllî kaidelere yer verilir. Bu hususta “Oruçla ilgili kaideler”, “İtikâfla ilgili kaideler” ve “Zekâtla ilgili kaideler”, “Humusla ilgili kaideler” vs. denilerek fikhî konular ele alınmaktadır.⁸⁴ Devamında ise bu kaidelere alt prensipler belirlenmektedir. Örneğin humus tûmeli altında üç ayrı kaideye yer verilmiştir.⁸⁵

Çalışmanın odak metni olan *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*'deki küllî kaidelere bakıldığında -ki bunların çoğu diğer şîi kaynaklarda da geçer- bu durum açıkça görülmektedir. Söz gelimi 2, 5, 8, 11, 17, 22 ve 25'inci maddelerde bu durum ilk bakışta göze çarpar.⁸⁶ İkinci maddede “لا تعد الصلاة” “Namaz iade edilmez” kaidesinin namazın dışında hiçbir fikhî mesele ile ilintisi olmadığı açıktır. Bu kaide, Şîa'nın diğer kavâid eserlerinde de zikredilmekte ve konu özelinde açıklamalara gidilmektedir.⁸⁷ Benzer şekilde 5'inci madde “Tahâret”de de aynı durum söz konusu olup, bir şeyin temiz veya necis olması hususunda şüpheye düşülmesi durumundaki hükümler açıklanmakta, şüphenin çeşitlerine temas edilmekte ve konu hakkında şîi bilginlerin yorumlarına yer verilmektedir.⁸⁸

3.2. Kullanılan Hadislerin Ehl-i Sünnet Kaynaklarında Yer Almaması

Küllî kaidelerin kaynakları temelde Kur'ân-ı Kerîm, Hadis-i şerifler ve içtihadî kaynaklar olmak üzere üç kısma ayrılmış; bunların her birisi ise farklı taksimat içerisinde ele alınmıştır.⁸⁹ Küllî kaidelerin bazıları doğrudan naslardan alınmış, bazıları ise sahabe, tabiûn ve mezhep imamlarının kavillerinden elde edilmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in cevâmî'u'l-kelim ile muttasıf olması hadislerde küllî kaideler için oldukça geniş bir kaynaklık teşkil etmiştir.⁹⁰ Ehl-i sünnet fıkıhında olduğu gibi Şîa fıkıhında da hadislerin küllî kaideler için dayanak oluşturduğu görülmektedir. Şîa fıkıhındaki küllî kaidelerin elde edildiği kaynaklar ve

⁸¹ Küllî kaidelerin genellikle istisnaları bulunmaktadır. Ancak bu durum mutlak manada istisnası olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Hatta bir kaidenin istisnası diğer bir kaide de olabilir. Buna örnek olarak (الضرورات لا تبطل حق الغير) ve (الضرورات تقدر بقدرها) (تبيح المحظورات)

⁸² *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 142, 192 242, 243.

⁸³ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 171.

⁸⁴ Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhi'l-îmâmiyye*, 1/112, 224, 242, 268.

⁸⁵ Sebzevârî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye fi fikhi'l-îmâmiyye*, 1/268-291.

⁸⁶ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 41, 81, 123, 144, 199, 261, 287.

⁸⁷ Ayetullah Nâsir Mekârim Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* (Iran: Medresetü'l-imam Emirü'l-mü'minin, 1311), 1/509 vd.

⁸⁸ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 83-88.

⁸⁹ Demir, *Küllî Kaideler Ekolü ve Mecelle*, 29-32; El-Bâ Hüseyin, *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 99 vd.

⁹⁰ Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 464. *Mecelle*'deki kaidelerin hadis kaynakları ele alınarak çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada küllî kaideler 22 ana başlık altında tasnif edilmiş ve bunların hadis kaynaklarındaki dayanaklarına işaret edilmiştir. Konu hakkında bk. Serkan Çelikan, *Mecelle'nin Küllî Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023), 107 vd.

kullanılan hadislerle ilgili çalışmalarda işaret edilmektedir. Özellikle her bir kaidenin peşi sıra Şîa imamlarından nakledilen hadisler bulunmaktadır. Ancak kullanılan ve küllî kaide için dayanak oluşturan hadisler Ehl-i sünnet'in hadis kaynaklarında yer almamaktadır.

Şîa'nın siyasî bir hareketten evrilerek mezhepsel bir kimlik kazanmasına paralel olarak İslâmî ilimlere dair algısı ve yorumlaması da şekillenmiştir. Bu bağlamda Şîa'nın inanç sisteminde olduğu gibi literatürünün de Ehl-i sünnet'e tepkisel bir zemin üzere kurulduğu, aykırı olan tarafların öne çıkarıldığı ve ilimlerdeki oluşumunu buna göre şekillendirdiği ifade edilmiştir.⁹¹ Mesela Ehl-i sünnet'in "Kütüb-i sitte" olarak bilinen meşhur ve muteber hadis kaynaklarına alternatif bir üretim olarak, Şîa'nın "Kütüb-i erbaa" adıyla hadis mecmuası oluşturması bunun başat örneklerindedir.⁹² Benzer tepkisel zemin üzerine inşa, Şîa'nın usul-i hadis kitaplarının yazımında da mevcuttur. Zira Şîa'nın usul-i hadisinin Ehl-i sünnet usulünden alındığı ve bunun Şîî müelliflerce de dile getirildiği ifade edilmektedir.⁹³ Hâl böyleyken Kütüb-i sitte her ne kadar Sünnî müslümanlar arasında meşhur ve muteber olsa da Şîa'ya göre bu kitapların bir anlam ifade etmediği belirtilmiştir.⁹⁴ Hatta Şîa'ya göre "Bir hadisin kabul edilebilmesi için aranan önemli şartlardan biri Ehl-i Sünnet'e muhalif içeriğe sahip olması" ve "Ehl-i sünnet'in sahih kabul ettiği bir hadisin Şîî hadis âlimlerince reddedilmesi" gerektiği tasrih edilmiştir.⁹⁵ Öte yandan Şîîlerin genel olarak kendi hadis mekanizmalarını işlettikleri ve onun dışında gelen rivayetleri kabul etmedikleri bilinmektedir.⁹⁶ Nitekim merkeze alarak çalıştığımız eserde de "Hadis bizim tarikimizle sabit olmadı", "Bu hadis, bizim tarikimizle rivayet edilmediği için [ihticaca] elverişli değildir" denilerek kendilerine özgü ve Şîîlerin dışında gelen rivayetlerin dikkate alınmadığına işaret edilmiştir.⁹⁷ Bu nakillerin Şîîlerin taklit mercii olan Ahsâî (öl. 904/1499 [?]) ve Huî (1899-1992) gibi bilginlerden nakledilmesi, Şîîlerin bundan başka bir şey demelerinin de önünü kapatmaktadır.

Ayrıca Şîa'nın Kütüb-i erbaa içerisinde ikinci sırada yer alan, Şîîler nezdinde oldukça yaygın⁹⁸ ve güvenilir hadis kaynaklarından kabul edilen, İbn Bâbaveyh'in (öl. 381/991) *Men lâ yahduruhü'l-fakih* isimli eseri üzerine yapılan bir çalışmada dikkat çeken bir sonuç ortaya çıkmıştır. İlgili analizde "Ca'fer es-Sâdik'tan %60, Muhammed el-Bâkır'dan %15, Ali Rıza'dan %5, Ali b. Ebi Tâlip'ten %5, Resûl-i Ekrem'den %7 oranında hadis tahric edildiği" ileri sürülmüştür.⁹⁹ Başka bir çalışmada ise "İmâmîyye'nin hadis kitaplarındaki Hz. Peygamber'e ait hadislerin nisbeti %5"¹⁰⁰ olduğu belirtilmiştir. Yine Şîa nazarında en iyi hadis kitabı olduğuna ittifak edilen *el-*

⁹¹ Hakyemez, "Şii İmamiyye Fıkhının Teşekkül Süreci ve İmamet", 21.

⁹² İlyas Üzümlü, "Kütüb-i Erbaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/4.

⁹³ İbrahim Kutluay, "İmâmî Nazariyesinin Şîa Hadis Metodolojisi Üzerindeki Tezâhürleri", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 13 (2021), 3.

⁹⁴ M. Cemal Sofuoğlu, "Şîa-i İmamiyye'nin Hadîs Anlayışı", *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, (1993), 265, İstanbul: İSAV, 1993.

⁹⁵ Hasan Selam, *Şîa Âlimlerine Göre Usûlü'l-Kâfî'nin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 386.

⁹⁶ Hayreddin Karaman, "Usûlü'l-Fıkh ve'l-Edilletü's-Şer'iyye İnde's-Şîa", *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, (1993), 359; Kolektif, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (İstanbul: İSAV, 1993), 319-373.

⁹⁷ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 218.

⁹⁸ Üzümlü, "Kütüb-i Erbaa", 27/5.

⁹⁹ Yusuf Suiçmez, "Masum İmam Düşüncesinin Şii Hadis Yorumuna ve Sünnî-Şii Mezhep Ayrışmasına Etkisi", *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar I* (2018), 226; Yayına Hazırlayan: Fikret Karaman; (ed.), Mehmet Kubat vd., *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar* (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018).

¹⁰⁰ İbrahim Kutluay, *İmamiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012), 85.

Kâfi'deki hadisler üzerine detaylı bir analiz yapılmış ve dikkat çeken sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹⁰¹ Mezkûr eserde yer alan 16.199 hadisin sadece 4428 sahih, 311 tanesi ise Hz. Peygamber'e nispet edildiği tespit edilmiş, eserin bu açıdan Şîi bilginlerce de tenkide tâbi tutulduğu dile getirilmiştir.¹⁰² Hatta Şîi'daki uydurma hadislerin Ehl-i sünnet'e göre daha fazla olduğu da yine Şîi bilginlerce beyan edilmiştir.¹⁰³

Bu veriler Şîa'nın hadis anlayışının büyük oranda yansıtmakta, masum imamlara dayandırılan munkatı, zayıf ve uydurma rivayetlerin ne boyutlarda olduğunu göstermektedir. Bilhassa imamlarını yüceltmek için hadis uydurmanın (vaz') İslâm tarihinde Şîa ile başladığı iddiaları da bu bağlamda daha ayrı bir keyfiyet kazanmaktadır.¹⁰⁴ Diğer taraftan Şîa'nın bu yönü diğer fırkalara da tesir etmiş ve onların da hadis uydurmalarına öncülük ettikleri belirtilmiştir.¹⁰⁵

Şîa'nın muteber kaynaklarından kabul edilen bu eserde Hz. Peygamber'den bu denli az nakil olması, olanlarda ise idrâc ve ziyadeliklerin bulunması konuyu bambaşka noktalara taşımaktadır. Ayrıca Ehl-i sünnet'in hadis kitaplarında ittifakla rivayet edilen ve fıkıh müktesebatında dikkate alınan hadislerin Şîi bilginlerce görülmediği anlaşılmaktadır. Bunun çarpıcı örneklerinden birisi şudur: Şîa'nın küllî kaideleri arasında yer alan ve yukarıda da zikri geçen 4 numaralı kaidenin açıklanmasında Ehl-i sünnet'e tamamen muhalif bir tavır sergilenmektedir. Söz konusu ilke, "Sûku'l-müslimîn" kaidesinde ele alınmaktadır. Onların bu kaideden kasıtları, müslümanların çarşılarında satılan bilhassa et, post veya deriden mamul kürk ve post gibi malların genel olarak temiz kabul edilmesi yönündedir. Ancak Şîa'da leş niteliği kazanmış hayvanın derisinin tabaklanmakla dahi temiz olmayacağı kabul edilmiştir. Konu, Ehl-i sünnetin büyük çoğunluğu tarafından kabul edilmiş hadislerin inkârı ile devam etmektedir.¹⁰⁶ Zira bize göre hayvan meyte dahi olsa derisinin tabaklanma işlemiyle temiz sayılacağı ve onun üzerinde namaz kılmanın caiz olacağı hususunun Sünnî mezheplerde genel kabul gördüğü söylenebilir. Bu hususta Hanbelî mezhebindeki hayattayken eti yenilenler ve yenilmeyenler ayrımı dışında Ehl-i sünnet nezdinde konuyla ilgili hadis mutlak kabul görmüş ve mezhep metinlerde birebir nakledilmiştir.¹⁰⁷ Şîa'ya göre ise hayvanın meyte olması durumunda artık üzerinde namazın caiz olmayacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰¹ Selam, *Şîa Âlimlerine Göre Usûlu'l-Kâfi'nin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, 333-390, 490.

¹⁰² Selam, *Şîa Âlimlerine Göre Usûlu'l-Kâfi'nin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, 489.

¹⁰³ Muhammed Bâkir Behbûdî, *Sahîhü'l-Kâfi* (y.y.: ed-Dâru'l-İslâmiyye, 1981), Mukaddime (ç).

¹⁰⁴ Talat Koçyiğit, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989), 106.

¹⁰⁵ Selam, *Şîa Âlimlerine Göre Usûlu'l-Kâfi'nin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, 390.

¹⁰⁶ Müslim, *el-Câmi'u-s-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), "Hayz", 27 (No. 105); Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beirut: el-Mektebetu'l-Asriyye, ts.). "Libâs", 41 (No. 4123).

¹⁰⁷ İlgili hadis "كل إهاب ديبغ فقد طهر" veya "أيا إهاب ديبغ فقد طهر" lafızlarıyla nakledilmektedir. Dört mezhep fıkhı eserlerinden kaynaklar verilmek suretiyle Ehl-i sünnet mezheplerindeki durum gösterilmeye çalışılmıştır. bk. Ebü'l-Hüseyn el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-Fıkhi'l-Hanefî* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 13; Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îlî'l-Muhtâr* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996), 1/16; Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 1/25; Ekmeleddîn el-Bâbertî, *el-İnâye* (Beirut: Daru'l-Fikr, ts.), 1/16; Aynî, *el-Binâye*, 1/407; Zeynüddin İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Dâru'l-kitabî'l-İslâmî, ts.), 1/105; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *el-Ûm* (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/91; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/214; Halid er-Rabât, *el-Câmi' li-ulûmî'l-İmam Ahmed* (Mısır: Feyyum: Darü'l-Felah, 2009), 5/382; Karâfi, *ez-Zahîra*, 1/166.

¹⁰⁸ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 69.

Şîa'da zikredilen nakillerin, Ehl-i sünnet'in hadis eserlerinde geçen rivayetlerden farklı olduğu ve birçok ilavenin de yer aldığı görülür.¹⁰⁹ Ayrıca aktarılan bazı rivayetlerin (onlara göre meşhur olsa da)¹¹⁰ sünnî kaynaklarda hiç yer almadığı,¹¹¹ çok az da olsa örtüşen rivayetlerde ise idrâc ve farklılıkların olduğu müşahede edilmektedir.¹¹² Bu durumun yukarıda da işaret edildiği üzere Şîa'nın kendi hadis kaynaklarını oluşturmaya matuf bir çaba olduğu açıktır.

3.3. Küllî Kaidelerin Akâde Zeminine Çekilmesi

Sünnî kavâid literatüründe akâid ile ilgili kaideye rastlanılmaz. Zira küllî kaidelerin temel hedefi bu olmadığı gibi mahiyetiyle de uyumlu değildir. Küllî kaidelerin temel gayelerinden birisi, ihata edilemeyecek kadar genişlikte olan fûrû fikhî asıllara bağlamaktır.¹¹³

Şîa'nın küllî kaide literatürüne bakıldığında akaid ve kelamî motifler içeren bahislerin yer aldığı rahatlıkla görülmektedir. Söz gelimi takıyye öğretisi, kudret, teklîf-i mâ la yutâk, Mehdi inancı ve masum imam algısı bunların başında gelmektedir.¹¹⁴ Şîa'da küllî kaidelere dair ilk eserde takıyye öğretilmesine genişçe yer verilmekte, Kur'ân ve Sünnet'ten delil getirilmektedir.¹¹⁵ Kavâide dair diğer çalışmalarda da benzer durum göze çarpmaktadır. Bahsi geçen çalışmalarda takıyye kavramına itikadî zemin oluşturmak amacıyla Kur'ân ve Sünnet'ten delillendirmeye gidilmiş, konunun kapsamı ve ilgili hükümleri beyan edilmiştir.¹¹⁶ Ayrıca bazı kaideler altında ele alınan konularda Mehdi inancına refere edilmesi, Şîa'nın, Ehl-i sünnet'ten ayrılan ve baskın olan teolojik kimliğini öne çıkarma gayretlerindedir.¹¹⁷

Şîa'nın teolojik farklılıkları öne çıkardığı başka bir örnek de "Emâratü'l-yed" kaidesinde görülmektedir. Şîa'nın kavâid-i külliyye eserlerinin birçoğunda yer alan "Emâratü'l-yed" kaidesi,¹¹⁸ aslında Ehl-i sünnet nezdinde de kabul gören ve temelde istishâb ilkesiyle özdeşleşmiş olan "ما ثبت بزمان يحكم ببقائه ما لم يقم دليل على خلافه" kaidesidir.¹¹⁹ Hatta bu kaidenin istishâbla amel olduğu ifade edilmiştir.¹²⁰ Ancak Şîa'nın burada da Şîi akidesiyle yakından ilişkili olarak Fedek arazisini gündeme getirdiği görülür.¹²¹ Bununla da aklen ve naklen kabul edilecek bir hususun Ehl-i sünnet tarafından görülmediği algısı oluşturulmaktadır. Zira konunun devamında bu kaidenin aklen kabul edilmesi gerektiğini

¹⁰⁹ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 95.

¹¹⁰ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 60.

¹¹¹ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 45.

¹¹² *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 231.

¹¹³ İbnü'l-Mülâkkîn, *el-Eşbâh ve'n-nezair fi kavâ'idü'l-fikh*, 1/26; Zerkâ, *Şerhu'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 36; Nedvî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 70.

¹¹⁴ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 119, 175, 257, 271.

¹¹⁵ Süyûrî, *Nazdü'l-kavâ'idü'l-fikhiyye ala mezhebi'l-imâmîyye*, 268-272.

¹¹⁶ Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 383-451.

¹¹⁷ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 175.

¹¹⁸ Seyyid Mirza Hasan Musevî Bocnûrdî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* (İran: Neşrû'l-hâdî, 1419), 1/131; *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 123; Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/277.

¹¹⁹ *Mecelle Madde 10*; "Bir zamanda sâbit olan şeyin hilâfına delil olmadıkça bekasıyla hükmolunur."

¹²⁰ Süleyman Hasbî Efendi, *İlk Dönem Mecelle Şerhlerinden Tafsil* (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 116.

¹²¹ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 127.

ifade eden durum anlatılır.¹²² Bu tutumda da görüldüğü gibi önermeler mantığı içerisinde sunulması gereken kaidelerde ve ahkâmı alakalı konularda dahi Şîa, inanç temelli ihtilafları öne çıkarmakta ve bunun üzerinden fikhî tasavvur inşa etmektedir.

3.4. Sünnî Fıkıh ve Kavâid-i Külliyye Kaynaklarının Görmezden Gelinmesi

Ehl-i sünnet fikhî ve kaynaklarının erken dönemde oluşması doğal olarak Şîa fikhını da etkilemiştir. Bu etki her ne kadar Şîî bilginler tarafından dile getirilmese de verilen tanımlar ve ifadelerin Ehl-i sünnet fikhından alındığı anlaşılmaktadır. Aslında bunun tabii bir durum olduğu belirtilmelidir. Doğal olan bu sürece eklenen Şîa fikhında bu hususun görmezden gelinmesi ise oldukça şaşırtıcıdır. Bu duruma birçok örnek göstermek mümkündür. Örneğin Şîa'nın ilk kavâid eserinin şerhi *Nazdü'l-kavâ'id*'de, dördüncü kaide olarak sunulan ifadeler usul-i fıkıhtaki hüküm teorisi başlığı altında ele alınan ve Ehl-i sünnet'in önde gelen imamlarından olan Sadrüşşerîa'nın (öl. 747/1346) *et-Tavzih*'inden alınmış olmasına rağmen,¹²³ mezkûr esere herhangi bir atıf görülmez.¹²⁴ Bu durumun son dönem eserlerde de aynı şekilde devam etmesi Şîa'daki fikhî tasavvurun başka bir boyutunu gözler önüne sermektedir.¹²⁵

Belirtildiği üzere Şîa, oluşumunu Ehl-i sünnet'ten çok sonra tamamladığı için yazılan eserlerde de Ehl-i sünnet metinlerinin izleri açıkça görülmektedir. Kavâid-i külliyyede de bu durumun aynı olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kavâid için yapılan tanım birebir erken dönem sünnî fıkıh kaynakları içerisinde yer alsa da bu eserlere herhangi bir referansta bulunmaz.¹²⁶ Ayrıca istilâhî anlam verilirken fukahanın oluşturduğu mana değil de müşterek kullanım alanı olan dilcilerin eserlerinin tercih edilmesi dikkat çekicidir.¹²⁷

Şîa'nın küllî kaidelerinin ele alındığı eserlerde genel bir tavır olarak Ehl-i sünnetin kaynakları görülmek istenmese de yer yer sünnî kaynaklara referanslar da içermektedir. Mesela Şîa'nın küllî kaideleri içerisinde yer alan "Fırâş" kaidesi böyledir. Mezkûr ilkede Ebû Hanîfe (öl. 970/1563), İmam Şâfî (öl. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855) gibi Ehl-i sünnet'in üç kurucu imamına ve İbn Teymiyye'ye (öl. 728/1328) yer verildiği görülür. Ancak problem, Ebû Hanîfe'nin görüşünün nakledildiği yerin devamındaki ifadelerin alınmamasıdır. Aynî'den (öl. 855/1451) yapılan nakilde Ebû Hanîfe'nin cinsel birliktelik imkânı bulunmayan eşlerin meydana gelebilecek çocukları için nesep bağı hususunda şaz durumuna düştüğü aktarılır. Aktarılan ifade Aynî'de yer almakla birlikte müellifin ifadelerinin birebir aktarılmayıp idrâc yapıldığı ve müellifin hemen peşi sıra ifade ettiği, "Ben derim ki, bu konuda Ebû Hanîfe benimsemiş olduğu görüş sebebiyle şaz duruma düşmemiştir"¹²⁸ diyerek konu hakkındaki kanaatini paylaştığı kısım ilgili kaidede aktarılmaz. Dolayısıyla bu noktada sünnî kaynaklardan nakillerin ya kendi görüşlerini destekler mahiyette olması durumunda yapıldığı ya da sünnî kaynaklardan nakillerin tahrif

¹²² *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 128.

¹²³ Sadrüşşerîa el-Mahbûbî, *et-Tavzih fi halli gavâmizi't-tenkîh* (Beyrut: Darü'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.), 1/24.

¹²⁴ Süyûrî, *Nazdü'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye ala mezhebi'imâmîyye*, 9.

¹²⁵ *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 50.

¹²⁶ İbnü'l-Mülakkın, *el-Eşbâh ve'n-nezair fi kavâ'id-i'l-fikh*, 1/24; Sa'deddin Mesud *et-Teftâzânî, Şerhü't-Telvih ale't-Tavzih* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-ilmîyye, ts.), 1/35; Cürçânî, *et-Ta'rifât*, 171.

¹²⁷ *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 16.

¹²⁸ Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahihü'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsü'l-Arabi, ts.), 23/251.

edilerek aktarıldığı ve bağlamından koparıldığı anlaşılmaktadır.¹²⁹ Binaenaleyh okuyucunun böyle durumlarda mutlaka Sünnî kaynaklara müracaat etmesi gerektiği belirtilmelidir.

Şîa, tarihsel verileri kullanma hususunda da benzer bir tutum sergiler. Şîa nazarında Ehl-i sünnet kaynaklarının görülmemesi bir yana tarihsel bir verinin sadece Şîi kaynaklarda yer alıp Ehl-i sünnet kitaplarında bulunmaması da onlar için ayrı bir güvenilirlik testidir. Nitekim Ehl-i sünnet'in imamlarından Yahya b. Eksem (öl. 242/857) ve Abbasî halifelerinden Mütevekkil (öl. 247/861) döneminde cereyan eden bir hadisenin sadece Şîi kaynaklarda yer alması oldukça düşündürücüdür.¹³⁰ Mantikî önermeler olan küllî kaidelerde dahi Şîa'nın kendi görüşlerini güçlendirmek için uydurma tarihsel verilere dayandığı, nakillerin masum imamlara ulaştırıldığı ve fıkıh tasavvurunu bunlar üzerinden oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Şîa'nın genel olarak Ehl-i sünnet metinlerini görmemesi ve kendi kaynakları üzerinden bir fıkıh literatürü meydana getirme çabası oldukça barizdir. Bu durum tüm ilkelerde ve açıklamalarında bu şekildedir. Bununla beraber yer yer Ehl-i sünnet'in imamlarından Nevevî (öl. 676/1277) ve Şevkânî (öl. 1250/1834) gibi isimlere atıf yapıldığı, çok sınırlı sayıda da olsa "Ehl-i sünnet'in de kabul ettiği şekilde" vb. kayıt düşüldüğü ve konunun sünnî kaynaklara refere edildiği müşahede edilmektedir.¹³¹ Ayrıca merkeze aldığımız çalışmada, Ehl-i sünnet ve Şîa arasındaki keskin bir kırılma noktası olan mü'minlerin annesi Hz. Aişe validemiz hakkında rahatsız edici bir üslup olmaması ve onun kanalıyla nakledilen hadise yer vermesi de eser için dikkat çeken başka bir husustur.¹³²

3.5. Masum İmamlar Teorisinin Yoğun Şekilde İşletilmesi

Şîa'nın inanç ve fıkıh geleneğinde masum imamların konumu apayrı bir öneme sahiptir. Şîi düşüncenin karakteristik özelliklerini İmâmet nazariyesinden elde ettiği ayrıca "Şîi düşüncenin bel kemiğini, mihverini oluşturduğu" kaydedilmektedir.¹³³ Masum imamlar, Hz. Peygamber ve Hz. Fatıma da (öl. 11/632) dahil olmak üzere "Çârdeh ma'sûm-i pâk" diye isimlendirilen on dört kişiden ibarettir. Şîi bilgilerin tamamına göre masum imamların ülü'l-azm peygamberlerden daha üstün olduğu hususunda ittifak vardır.¹³⁴ Bütün fırkaların buna itirazı dile getirilse de Şîi gelenekte, imamların masum olduğu inancı, inanılması gereken bir farz olarak takdim edilmekte;¹³⁵ buna karşı çıkmamanın ise küfür olduğu ileri sürülmektedir.¹³⁶

Peygamberlere mahsus vasıfların imamlarda görüldüğü, onların her türlü günahın yanı sıra yanılma, hata ve unutmaya gibi tamamen beşerî özelliklerden beri oldukları inancı Şîiliğin

¹²⁹ *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 292.

¹³⁰ *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 224.

¹³¹ *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 219, 290, 292.

¹³² *Dürûsun fi'l-kavâ'id-i'l-fikhiyye*, 290.

¹³³ Hasan Onat, "Yirminci Asırda Şiiilik ve İran İslam Devrimi", *Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu*, (1993), 142; Kolektif, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiiilik Sempozyumu*, 123-160.

¹³⁴ Hamid Algar, "Çârdeh Ma'sûm-i Pâk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/228.

¹³⁵ İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Keşfü'l-murad fi şerhi Tecdî'l-i'tikâd* (Kum: İntişârât Şekûra, 1372), 390.

¹³⁶ Mustafa Yalçınkaya, "Şîa'da İmamların Masumiyeti Telakkisi ve Arka Planı", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 5/4 (2021), 1563.

temel inanç ilkelerindedir.¹³⁷ Öyle ki, zamanla Şîî inanç sisteminde masum imamların “yarı ilahi nitelikli bir imam” anlayışına doğru evrildiği dile getirilmiştir.¹³⁸ Bu anlayış Şîî doktrinde masum imamlara gösterilen inancın boyutlarını ve masum imamların otoritesini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Haddizatında bu husus yani ölmüş olan insanlardan rivayet, Şîa’nın metodolojik olarak kendi içerisindeki tutarsızlıklarından birisi görülmektedir.¹³⁹

Küllî kaidelerin büyük oranda nas temelli olduğu kaydedilmektedir. Kavâidin bazıları ise nasların işaret ettiği mefhumdan ve mezhep imamlarının kavillerinden istinbat edilmiştir. Bu hususta kaleme alınan eserlerin girişlerinde kaidenin istinbat edildiği kaynağa işaret edilmektedir.¹⁴⁰ Şîa’nın kavâid literatüründe ise küllî kaidelerin bilhassa masum imamlardan rivayet edilen nakillerle temellendirilmesi bir hayli dikkat çekmektedir. Hemen her kaide bu durumun varlığı İmamiyye Şîa’sındaki masum imamların sarsılmaz otoritelerini ve onlardan nakledilenlerin nas olarak telakki edildiğini de göstermektedir. Masum imamlardan nakledilenlerin yanlış olmaması, hata barındırmaması ve sorgulanamaması büyük bir problemdir. Ayrıca bu nakillerin sıhhati de tartışmaya açık ve oldukça sorunludur. Bu açıdan Şîa’nın masum imam algısının, Ehl-i sünnet ile uzlaştırılmayacak derecede uzak ve metodolojik olarak farklı olduğu belirtilmelidir.

3.6. Sahabe Algısının Tarafgir ve İdeolojik Olması

Ehl-i sünnet ile Şîa arasındaki itikadî ayırım noktalarından birisi de sahabeye karşı tutumlarıdır. Ehl-i sünnet metinleri, sahabenin (Allah hepsinden razı olsun) tamamına karşı saygı göstermeyi, muhabbet beslemeyi ve onların hepsinin âdil (udûl) olduklarına inanmayı ittifakla beyan eder, aksi tutumu ise nifak, tuğyan ve küfür olarak niteler.¹⁴¹ Bu tavrın önemli bir yansıması olarak muhaddisler, sahabeyi cerh-ta’dîl mekanizmasının dışında tutarlar.¹⁴² Ancak Şîa’nın Hz. Ali ve taraftarlarına karşı tutumu farklı iken sahabeden bazılarına karşı haddi aşan menfur bir tavır takınmışlardır. Konu haddizatında kelamî bir mesele olsa da kavâid literatüründe de yer aldığı ve Şîî bilginlerin sahabe algısının baskın şekilde tarafgir ve garazkârâne olduğu müşahede edilmektedir.

Çalışmamızda merkeze aldığımız eserde sahabenin önde gelen isimlerinden Semüre b. Cündüb (öl. 60/680) (Allah ondan razı olsun) ile Ensar’dan bir kimse arasında geçen tamamen uydurma bir rivayete yer verilir ve bu anlatı masum imama dayandırılır. Nakledilen olay

¹³⁷ Mehmet Bulut, “İsmet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/136.

¹³⁸ Hakyemez, “Şii İmamiyye Fıkıhının Teşekkül Süreci ve İmamet”, 19.

¹³⁹ Suiçmez, “Masum İmamı Düşüncesinin Şii Hadis Yorumuna ve Sünni-Şii Mezhep Ayrışmasına Etkisi”, 226.

¹⁴⁰ Örneğin küllî kaidelerin ilk şerhlerinden olan *Tafsîl* isimli eserinde Süleyman Hasbî Efendi, küllî kaideleri şerh ederken evvela her bir kaidenin kaynağına işaret etmektedir. Bu hususta ayrıca önemli bir kaynak olarak Süleyman Sırrı Efendi’nin *İzâhü’l-‘eşbâh*’ını da zikretmek gerekmektedir. Konuya dair bu önemli çalışmada da aynı şekilde her bir kaidenin esas alındığı hususları belirtmektedir. bk. Hasbî Efendi, *İlk Dönem Mecelle Şerhlerinden Tafsîl*; Süleyman Sırrı Efendi, *İzâhü’l-‘Eşbâh* (İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022).

¹⁴¹ Abdülganî b. Talib el-Meydânî, *Şerhü’l-Akide’ti-Tahaviyye* (Dımaşk: Dârü’l-Fikr, 1870), 134-136; Ebü’l-Fida İbn Kesîr, *el-Bâisü’l-hasîs fi ihtisârî ulûmi’l-hadîs* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 49; Ebû Amr İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbni’s-Salâh ve mehâsinü’l-istilâh* (Kahire: Dârü’l-Maârif, 1989), 214; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr* (Beyrut-İstanbul: Daru’l-Fikr-Kahraman Yayınları, 1992), 2/624. Tahâvî akidesindeki ifade şöyledir: (ولا نذكرهم إلا بخير؛ وحبهم دين وإيمان واحسان، وبغضهم كفر ونفاق وطغيان)

¹⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’l-n-nazar fi tavzîhi nuhbeti’l-fiker fi mustalahi ehli’l-eser* (Medine-i Münevvere: Câmiatü Taybe, 1429), 166.

kısaca şöyledir: Semüre b. Cündüb'ün bahçesi, Ensar'dan birisinin evinin yakınında bulunan bir yerdedir. Ensar'dan olan zat, Semüre'nin bahçesine gittiği vakit ev halkını ansızın görmesinden rahatsız olduğunu ve bahçesine gitmek istediğinde kendisinden izin istemesini gerektiğini söyler, ancak Semüre bunu reddeder. Olay Hz. Peygamber'e aktarılır Hz. Peygamber (sav), Semüre için birkaç seçenek sunar fakat o bunlardan hiçbirisini kabul etmez. Bu durumu gören Hz. Peygamber, Semüre için "Sen muzır bir adamsın" der ve devamında Hz. Peygamber'den mezkûr kaide nakledilir.¹⁴³ Bu rivayet, Şâ'nın küllî kaideler ile alakalı birçok eserinde nakledilmekle birlikte,¹⁴⁴ bazılarında Hz. Peygamber'in Semüre'ye hitaben söylediği ifadenin yer almadığı, kimi çalışmalarda ise bu rivayete hiç yer verilmediği görülmektedir.¹⁴⁵

Bu rivayete birkaç açıdan bakıldığında anlatının tamamen uydurma olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle Allah'a ve Resul'üne hiçbir itiraz olmadan itaati emreden ayetin varlığına rağmen sahabenin farklı bir şey yapması aklen mümkün değildir.¹⁴⁶ İkinci olarak sahabe biyografilerini en ince ayrıntısına kadar ele alan eserlerde Semüre için hiçbir şekilde böyle bir nakle yer verilmemesi de rivayetin aslının olmadığını gösteren başka bir delildir. Ayrıca hükme medar olan böyle bir olayın fıkıh kaynaklarında geçmemesi de oldukça düşündürücüdür.¹⁴⁷ Üçüncü olarak bahsi geçen anlatıdaki rivayet masum imamlardan Muhammed Bâkir (öl. 57/677) kanalıyla Semüre b. Cündüb'ten 'an'ane (muanan hadis) sığasıyla nakledilir. Halbuki vefat tarihleri dikkate alındığında böyle bir rivayetin olması mümkün değildir. Zira Semüre vefat ettiği vakit, Muhammed Bakır üç yaşında bir bebektir. Hadisin 'an'ane ile nakledilmesi ise (senede tedlis olmaması ve hocayla görüşmüş olması kaydıyla)¹⁴⁸ semâ anlamı taşımakta ve sened muttasıl kabul edilmektedir.¹⁴⁹ Üç yaşındaki bir bebek için bunların gündeme gelmesi ise mümkün değildir. Nitekim Şevkânî de (öl. 1250/1834) bu hususa dikkat çeker ve bu durumu imkânsız olarak tavsif eder.¹⁵⁰ Söz konusu rivayet Sünnî hadis kaynaklarının en muteberlerinden kabul edilen *Sahih*'lerde bulunmaz. *Sünen*'ler içerisinde ise sadece Ebû Dâvûd'un (öl. 275/889) *Sünen*'inde¹⁵¹ geçmektedir. Mezkûr nakildeki inkata sebebiyle bazı bilginler hadisi zayıf olduğunu dile getirmiştir.¹⁵²

¹⁴³ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 100.

¹⁴⁴ Bochnûrdî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/212; Kazım el-Mustafevî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye* (İran: Menşuratü'l-merkezi'l-âlemî, 1384), 1/17; *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 100; Şîrâzî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/33; Kâşifü'l-Gitâ, *Müntehab min Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 14; Muhammed Takî, *Kavâ'idü'l-fakih* (İran: Mektebetü'l mü'mini Kureys, 1987), 186. Mezkûr rivayetler içerisinde birçok ziyade ve farklılık olduğu hemen göze çarpmaktadır. Ancak konu bütünlüğü gözetilerek bunların ele alınmasından sarf-ı nazar edilmiştir.

¹⁴⁵ el-Mustafevî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 2/17.

¹⁴⁶ "Bir mümin bir erkek veya bir mümin kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık onların başka tercih hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." Ahzâb 33/36. Ayetin meali için bk. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu : Türkçe meal ve tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 4/385.

¹⁴⁷ İzzeddin İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1994), 2/554; Muhammed İbn Abdullah en-Nemerî, *el-İst'âb fi ma'rifeti'l-ashâb* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 2/653-654; Şemseddin ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 3/183-185.

¹⁴⁸ Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, *Teysîru Mustalahi'l-hadis* (Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2004), 87; Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *İrşâdu tullâbi'l-haka'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallahu 'aleyhi ve sellem* (Mısır: Dârü's-selâm, 2013), 72; Abdullah Aydınlı, "Mu'an'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30/326.

¹⁴⁹ Aydınlı, "Mu'an'an", 30/326.

¹⁵⁰ Ebû Abdullah Muhammed el-Havlanî eş-Şevkânî, *Neylü'l-evtâr şerhu Müntekâ'l-ahbâr* (Mısır: Dâru'l-hadis, 1993), 5/383.

¹⁵¹ Ebû Dâvûd, "Akziye", 31 (No. 3636).

¹⁵² Ebû Muhammed Zekiyüddin el-Münzirî, *Muhtasar Süneni Ebî Davûd* (Suudi Arabistan: Mektebetü'l-me'arif, 2010), 2/526; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, ed. Şuayb el-Arnaut (Dimaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009), 5/478.

Şîa, Ehl-i sünnet kaynakları içerisinde yer alan ve Hz. Muaviye (öl. 60/680) ile alakalı olan hususu nakleder ve her iki isim (Hz. Muaviye ve Semüre) hakkındaki olumsuz tabloyu güçlendirmeye çalışır.¹⁵³ Eserde, İbn Kesîr'de (öl. 774/1373) yer alan bir olaya yer verilir. Hâdisede Semüre'nin Hz. Muaviye döneminde valilikten azledilmesi hadisesi nakledilir ve Semüre'nin "Allah, Muaviye'ye lanet etsin. Eğer ben, Muaviye'ye itaat ettiğim kadar Allah'a itaat etseydim, Allah bana ebediyen azap etmezdi"¹⁵⁴ şeklindeki sahabeye yakışmayacak ifade aktarılır.¹⁵⁵ Şîa tarafından başka yerlerde görülmeyen Sünnî kaynakların özellikle Hz. Muaviye ile ilgili olumsuz görüntü arz eden nakillerde görülmesi oldukça manidardır. Ayrıca İbn Kesîr'den nakledilen bu olayın eksik olarak aktarılması da gayri ahlakî ve tarafgir yaklaşımın başka bir göstergesidir. Zira İbn Kesîr, naklin hemen peşi sıra "Bu olay [Semüre] için sabit değildir"¹⁵⁶ dediği halde, o kısmın görülmemesi ilmî ahlakla bağdaşmayan, Şîa'nın sahabeye karşı yaklaşımın kodlarını ortaya koyan menfur ve tarafgir tutumun bariz kanıtıdır.

Şîilerin en hacimli küllî kaide eserlerinden biri olan Bocnûrdî'nin bu rivayete yer vermesi hatta bu vakianın tevatürle geldiğini nakletmesi ve senedinin tahkike ihtiyaç duymadığını belirtmesi Şîî gelenekteki sahabe algısını, tarafgirliğin boyutlarını ve tetkik edilmeyen yanlışın aynı şekilde tekrarlandığını göstermektedir.¹⁵⁷

Sonuç

Şîa fikhî diğer ilimlerde olduğu gibi küllî kaidelerin yazımı hususunda da Ehl-i sünnet fıkhdından büyük ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca tarihsel veriler de göstermektedir ki, küllî kaidelere dair yazım sürecinin en son başladığı mezhep Şîa'dır. Bu durum bizlere Şîa'da kaleme alınan küllî kaidelerin tepkisel bir zemin üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Diğer taraftan Şîî paradigma birçok alanda olduğu gibi ideolojik tavrını ve rengini kavâid çalışmalarında da göstermiş, Şîa'nın bu yönü küllî kaide ile ilgili eserlere de tesir etmiştir.

Küllî kaidelere dair literatürün mezheplerde belli bir müktesebat oluştuktan sonra yazılmaya başladığı bilinmektedir. Ehl-i sünnet'in kavâide dair eserlerinde ve küllî kaidelerle ilgili literatürdeki tarihsel süreç de dikkate alındığında bu durum açıkça görülmektedir. Şîa, oluşumunu Ehl-i sünnet'e göre çok geç tamamlamasına ve Ehl-i sünnet'in kavâid literatüründen oldukça etkilenmesine rağmen ondan daha ileri düzeyde bir küllî kaide birikimi ortaya koyamamıştır. Oluşturulan fikhî sistem belli argümanlar ve ideolojik zemin üzerine temellendirilmesi mezkûr sonucu intaç etmiştir. Öyle ki, Şîa'nın tepkisellik malul olması ayrıca baskın ideolojik tavrı, dogmatik tarafgirlik, çok açık olan

¹⁵³ Her ne kadar ilgili kaynaktan mezkûr olayın sabit olmadığı açıkça ifade edilse bile, Hz. Muaviye'ye lanet olması, Semüre için Hz. Peygamber'in olumsuz ifadelerinin bulunması, Şîa tarafından bu muazzez iki sahabî için bilhassa Hz. Muaviye için pejoratif portre ortaya konmaya çalışılır.

¹⁵⁴ Ebü'l-Fida İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beirut: Mektebetü'l-Maârif, 1981), 8/67. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'nin mevcut baskılarına bakıldığında "Allah Muaviye'ye lanet etsin" kısmı Dâru Hicr baskısında dipnotta nüsha farkı olarak verilirken, diğer iki matbu nüshada ise metin içerisinde verilmektedir. Dolayısıyla bu hususa da ihtiyatla yaklaşılması ve yazma nüshalardan ayrıca kontrol edilmesi gerekmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ebü'l-Fida İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997), 11/270; Ebü'l-Fida İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beirut: Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabî, 1988), 8/73.

¹⁵⁵ *Dürûsun fi'l-kavâ'idü'l-fikhiyye*, 99.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/67.

¹⁵⁷ Bocnûrdî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, 1/213.

kaziyyeleri dahi kendi sistematikleri üzerine yorumlamalarına yol açmıştır. Zira akidesini ve bütün bir fıkıh sistemini kendi kurguları üzerine tesis eden Şî'î bilginlerin, önermeler mantığını içeren kavâidi de ona göre şekillendirmeleri kurgunun tabii akışında olan bir durumdur. Şî'a fikhında kaleme alınan kavâid-i külliyyenin Ehl-i sünnet fikhındaki küllî kaidelere göre fıkıh bağlantılarının oldukça zayıf olması, pek çok kaidenin bir konuya mahsus olması ve söz konusu ilkelerin akidevî zemine çekilmesi bariz şekilde öne çıkmaktadır.

Küllî kaideler, hukukun temel ilkeleri ve üst dili olarak kabul edilmektedir. Bu ilkeler için Ehl-i sünnet katında belirlenen özelliklerin, Şî'a tarafından görülmediği ve kavâidin ona göre sistematize edilmediği açıktır. Bu durum gerek küllî kaidelerdeki ifadelerde gerekse furû örneklerinde görülmektedir. Bilhassa ideolojik fikirlerin küllî kaidelerde baskın şekilde kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Özellikle küllî kaidelerdeki kullanılan nasların masum imamlara dayandırılması sorgu mekanizmasını kilitleyen bir durum olmuştur. Bu durum aynı zamanda inançta birçok farklılık barındıran Şî'a'nın fikhî zeminde de uzlaştırılmayacak ihtilaflara kapı aralamasına neden olmaktadır.

Kaynakça | References

- Algar, Hamid. “Çârdeh Ma’sûm-i Pâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/227-228. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü’l-hükkâm fi şerhi Mecelleti’l-ahkâm*. Kostantiniyye: Matbaa-i Ebüzziya, 1330.
- Arı, Hüseyin. *Bihbehânî Dönemi Ca’ferî Fıkıh Usulünde Akıl Delili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Askalânî, İbn Hacer. *Nüzhetü’n-nazar fi tavzîhi nuhbeti’l-fiker fi mustalahi ehli’l-eser*. Medine-i Münevvere: Câmiatü Taybe, 1429.
- Atik, Sefa. *Sünniliğin İzinde Caferî Fıkıh Usulünde Akıl*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2018.
- Aydınlı, Abdullah. “Muan’an”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/326. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Aynî, Bedreddin. *el-Binâye fi şerhi’l-Hidâye*. Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000.
- Aynî, Bedreddin. *Umdetü’l-kârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*. Beyrut: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabi, ts.
- Bâbertî, Ekmeleddîn. *el-İnâye*. Beyrut: Daru’l-Fikr, ts.
- Baktır, Mustafa. “Kaide”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/205-210. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Behbehânî, Seyyid Ali. *el-Kavâ’idü’l-küllîyye*. İran: Mektebetü Dari’l-ilm, 1405.
- Behbûdî, Muhammed Bâkır. *Sahîhü’l-Kâfi*. y.y.: ed-Dâru’l-İslâmiyye, 1981.
- Bocnûrdî, Seyyid Mirza. *el-Kavâ’idü’l-fıkhiyye*. İran: Neşrü’l-hâdî, 1419.
- Bulut, Mehmet. “İsmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Canatan, Kadir. *Mecelle (100 ilke) Felsefi ve Sosyolojik Bir Yorum*. İstanbul: Mana Yayınları, 2021.
- Cebeci, İdris. *Hanefî ve Şâfiî Fıkıhçıların İttifak Ettikleri Küllî Kâideler: Suyûtî ve İbn Nuceym’in el-Eşbâh ve’n-Nezâir Adlı Eserleri Özelinde*. Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2019.
- Cezâirî, Seyyid Ni’metullah. *el-Envârü’n-nu’mâniyye*. Beyrut: Dâru’l-kârî, 2008.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta’rifât*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1983.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. “Şehîd-i Evvel”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/437-440. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çekme, Rıdvan. *Ca’ferî Fıkıh Usulünde Delillerin Teâruzu ve Tercih Kâideleri*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Çelikan, Serkan. *Mecelle’nin Küllî Kaidelerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.

- Demir, Abdullah. *Küllî Kaideler Ekolü ve Mecelle*. İstanbul: Katre Yayınları, 2008.
- Ebherî, Esirüddin. *İsağoci Tercümesi Mantık Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2010.
- Ebü Dâvûd. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Ebü Dâvûd. *es-Sünen*. ed. Şuayb el-Arnaut. Dimaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2009.
- El-Bâ Hüseyin, Yakub b. Abdülvehhâb. *el-Mufasssal fi'l-Kavâ'idî'l-fikhiyye*. Riyad: Dâru't-Tedmuriyye, 1998.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şiası : Caferiyye Mezhebi Doğuşu Gelişmesi ve Görüşleri*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Gazzî, Muhammed Sıdkı. *Mevsâatü'l-kavâ'idî'l-fikhiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003.
- Gülverdi, Selim. “Şiiliğin Menşei Hakkında Nazariyeler”. *Sırat: GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2 (2020), 61-88.
- Haçkalı, Abdurrahman - Nacar, Tayip. “Hanefî Mezhebinde İstikrâ: Usûlün Teşekkülü ve Küllî Kâidelerin Tesis Bağlamında Bir Değerlendirme = The Induction in the Hanafi Sect: An Evaluation in the Context of the Formation of the Legal Theory and the Establishment of the General Legal Principles”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/65 (2019), 1350-1362. <http://doi.org/10.17719/jisr.2019.3544>
- Hakyemez, Cemil. “Şii İmamiyye Fıkınının Teşekkül Süreci ve İmamet”. *Hitit Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/13 (Ocak 2008), 7-36. <https://doi.org/10.48203/siader.888039>
- Hamevî, Şehabeddin. *Gamzu uyûni'l-besâir: şerhu Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Hasanova, Samire. *Hicri V-VI. asır Câferi Usul Âlimlerine Göre Delil Anlayışı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Hasbî Efendi, Süleyman. *İlk Dönem Mecelle Şerhlerinden Tafsil*. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Hayta, Mustafa. *Klasik Dönem Şî-İmâmî Fıkıh Usulü Anlayışı*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Hillî, İbnü'l-Mutahhar. *Keşfü'l-murad fi şerhi Tecrîdi'l-i'tikâd*. Kum: İntişârât Şekûra, 1372.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddül-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrut-İstanbul: Daru'l-Fikr-Kahraman Yayınları, 1992.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida. *el-Bâisü'l-hasîs fi ihtisâri ulûmi'l-hadîs*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut : Mektebetü'l-Maârif, 1981.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrut: Dâru İhyai't-türâsi'l-Arabî, 1988.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Cize: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1997.
- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. Dâru'l-kitabi'l-islâmî, ts.

- İbn Nüceym, Zeynüddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Ruşd, *Bidâyetü'l-muctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 425/2004.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbnü'l-Mülakkın, Siraceddin. *el-Eşbâh ve'n-nezair fi kavâ'idü'l-fikh*. Riyad: Daru İbni'l-Kayyim-Daru İbn Affan, 2010.
- İzzî, Abdülazim Kasım. *el-Usûl ve'l-kavâ'idü'l-fikhiyye inde e'immeti'z-Zeydiyye*. yy.: Mektebetü'z-Zeydiyye, 1439.
- Kahraman, Abdullah. "Tûsî, Ebû Ca'fer (Fıkıh)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/435-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu : Türkçe meal ve tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Karaman, Hayreddin. "Şîa'da Fıkıh Usulü ve Şer'i Deliller". *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 319-355, İstanbul: İSAV, 1993.
- Karaman, Hayreddin. "Usûlü'l-Fıkıh ve'l-Edilletü's-Şer'iyye inde's-Şîa". *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 356-366, İstanbul: İSAV, 1993.
- Karâfi, Şehabeddin. *ez-Zahîra*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- Kâdî Abdulvehhâb, 'Uyânu'l-Mesâ'il. thk. Alî Muhammed İbrâhîm Bürvîbe. Beyrut: y.y., 1430/2009.
- Kâsânî, Alaeddin. *Bedâ'iu's-sanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kâşifü'l-Gitâ, Abbâs. *Müntehab min Kavâ'idü'l-fikhiyye*. Necef: Müessesetü Kâşifü'l-Gitâ, 2013.
- Kefevî, Ebü'l-Bekâ. *Külliyyâtu Ebi'l-Bekâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Kızılkaya, Necmettin. *Hanefî Mezhebi Bağlamında İslam Hukukunda Küllî Kaideler*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Koçyiğit, Talat. *Hadisçilerle Kelamcılar Arasındaki Münakaşalar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1989.
- Kolektif. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. İstanbul: İSAV, 1993.
- Kubat, Mehmet vd. (ed.). *İslam ve Yorum II : Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*. Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 1. Basım, 2018.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn. *Muhtasarü'l-Kudûrî fi'l-Fikhi'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Kutluay, İbrahim. "İmâmet Nazariyesinin Şîa Hadis Metodolojisi Üzerindeki Tezâhürleri". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 13 (2021), 3-35.
- Kutluay, İbrahim. *İmamiyye Şîası'na Göre Cerh ve Ta'dil*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2012.
- Mahbûbî, Sadrüşşerîa. *et-Tavzîh fi halli gavâmizi't-Tenkîh*. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmîyye, ts.

- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali. *el-Hâvî'l-kebîr hüve Şerhu Muhtasari'l-Müzenî*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'îli'l-Muhtâr*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996.
- Meydânî, Abdülganî. *Şerhü'l-Akideti't-Tahaviyye*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1870.
- Modarressi, Hüseyin. “Şia Fıkında Akıl ve Gelenek -Genel Bir Bakış-”. çev. Necmeddin Güney. *Marife: Bilimsel Birikim, Dini Araştırmalar Dergisi* 13/3 (2008), 403-415.
- Musevî, Musa. *eş-Şîa ve't-tashîh*. Kahire: ez-Zehra li'l-İ'lami'l-Arabi, 1989.
- Mustafevî, Kazım. *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*. İran: Menşuratü'l-merkezi'l-âlemî, 1384.
- Münzirî, Zekiyüddin. *Muhtasaru Süneni Ebî Davûd*. Suudi Arabistan: Mektebetü'l-me'arif, 2010.
- Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nedvî, Ali Ahmed. *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*. Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1986.
- Nemerî, İbn Abdülber. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412.
- Nevevî, *el-Mecmû' Şerhu'l-Mühezzeb*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.
- Nevevî, *İrşâdu tullâbi'l-haka'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik sallallahu 'aleyhi ve sellem*. Mısır: Dârü's-selâm, 2013.
- Onat, Hasan. “Yirminci Asırda Şiilik ve İran İslam Devrimi”. *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 123-157, İstanbul: İSAV, 1993.
- Öz, Mustafa. “İmâmiyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/207-209. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Öz, Mustafa. “Şîa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/111-114. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Öz, Mustafa - Şek'a, Mustafa Muhammed eş-. “İsmâliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/128-133. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Öz, Mustafa. “Şîa (Değerlendirme)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/120-121. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Pinault, David. “Imamî (Twelver)”, *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Macmillan Reference, 2004.
- Rabât, Halid. *el-Câmi' li-ulûmi'l-İmam Ahmed*. Mısır: Feyyum: Darü'l-Felah, 2009.
- Robert, Gleave, “Tusi”, *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. New York: Macmillan Reference, 2004.
- Ru'aynî, Muhammed. *Mevâhibu'l-Celîl fi Şerhi Muhtasari Halîl*. 6 Cilt. b.y.: Dârü'l-Fikr, 1412/1992.

- Sebzevârî, Abbas Ali ez-Zârî. *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye fi fıkhi'l-İmâmiyye*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1430.
- Selam, Hasan. *Şîa Âlimlerine Göre Usûlu'l-Kâfi'nin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.
- Semerkandî, Alaeddin. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Serahsî, Şemsü'l-eimme. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1414.
- Sofuoğlu, M. Cemal. "Şîa-i İmamiye'nin Hadîs Anlayışı". *Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 258-287, İstanbul: İSAV, 1993.
- Subkî, Tâcuddîn. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Suiçmez, Yusuf. "Masum İmam Düşüncesinin Şii Hadis Yorumuna ve Sünni-Şii Mezhep Ayırışmasına Etkisi". *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar I* (2018), 225-236, (Ankara: İnönü Üniversitesi Yayınevi, 2018).
- Suyûtî, Celaleddin. *el-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.
- Süleyman Sırrı, Efendi. *İzâhü'l-Eşbâh*. İstanbul: Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022.
- Süyûrî, Mikdâd b. Abdullah el-Hilli. *Nazdü'l-kavâ'idü'l-fıkhiyye ala mezhebi'l-imâmiyye*. Kum: Ayetullahi'l-Uzma el-Mar'aşi, 1982.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ûm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Şehrezûrî, İbnü's-Salâh. *Mukaddimetu İbni's-Salâh ve mehâsinü'l-İstilâh*. Kahire: Dâru'l-Maârif, 1989.
- Şehristânî, Tâcuddîn. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Şevkânî, el-Havlanî. *Neylü'l-evtâr şerhu Münteka'l-ahbâr*. Mısır: Dâru'l-hadîs, 1993.
- Şeybânî, Muhammed b. Hasen. *el-Asl*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2012.
- Şîrâzî, Ayetullah Nâsır Mekârim. *el-Kavâ'idü'l-fıkhiyye*. İran: Medresetü'l-imam Emirü'l-mü'minîn, 1311.
- Tabataba'î, Hossein Modarressi. *An Introduction to Shi'i Law*. London: Ithaca Press, 1984.
- Tahhân, Mahmûd b. Ahmed. *Teyşîru Mustalahi'l-hadîs*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 2004.
- Takî, Muhammed. *Kavâ'idü'l-fakîh*. İran: Mektebetü mü'mini Kureys, 1987.
- Teftâzânî, Sa'deddin. *Şerhü't-Telvih ale't-Tavzîh*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Topaloğlu, Fatih. "Şîa'nın İran Kültüründen Etkilendiği Düşüncesi Üzerine Bir Değerlendirme". *Milel ve Nihal*, 8/3 (2011), 31-45.
- Ûnverdi, Veysi. "İmâmiyye Şîası'nın İmâmet Teorisinin İtizalî ve Sünnî Eleştirisi". *Usûl: İslam Araştırmaları* 32 (2019), 115-142.
- Ûzüm, İlyas. "Kütüb-i Erbaa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/4-6. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Üzüm, İlyas. “Şîa (Doktrin)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/116-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Üzüm, İlyas. “İsnâaşeriyye (Literatür)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/149-153. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Yalçınkaya, Mustafa. “Şîa’da İmamların Masumiyeti Telakkisi ve Arka Planı”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 5/4 (2021), 1560-1579.
<https://doi.org/10.47525/ulasbid.1009809>
- Yaman, Ahmet. “Bir Kavram Olarak ‘Fıkıh Kâideleri’ ya da İslam Hukukunun Genel İlkeleri”. *Marife: Bilimsel Birikim, Dini Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2001), 49-94.
- Yıldız, Alim (ed.). *Çeşitli Yönleriyle Kerbela : (Tarih Bilimleri) [Uluslararası Kerbela Sempozyumu (2010 : Sivas)]*. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010.
- Yücel, Fatih. “Zeydiyye (Fıkıh)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/331-338. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Zehebî, Şemseddin. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1985.
- Zerkâ, Ahmed. *Şerhu’l-kavâ’idi’l-fikhiyye*. Beyrut: Dârü’l-kalem, 1989.
- Zeylaî, Fahreddin. *Tebyînü’l-hakâik fi şerhi Kenzi’d-dekâik*. Bulak: el-Matbaatü’l-Kübra’l-Emiriyye, 1314.
- Zühaylî, Muhammed Mustafa. *el-Kavâ’idi’l-fikhiyye ve tatbikatuha fi’l-mezâhibi’l-erbaa*. Dımaşk: Darü’l-Fıkr, 2006.
- Zühaylî, Muhammed. *en-Nazariyyâtü’l-fikhiyye*. Dımaşk-Beyrut: Darü’l-Kalem-ed-Darü’ş-Şamiyye, 1993.
- Dürûsun fi’l-kavâ’idi’l-fikhiyye*. İran: Merkezü Nûn, 2013.
- Kavâ’idü usûli’l-fıkh ala mezhebi’l-İmâmiyye*. İran: Merkezü tıbaati ve’n-neşr li mecmâi’l-âlemî, 1427.